

НЕЪМАТ АМИНОВ

**БУР АСР
ХАҚОЯТУ**

НЕЪМАТ АМИНОВ

БИР АСР ҲИКОЯТИ

(Темирчидан қолган тиллолар)

Тошкент
"Ўзбекистон"
1995

Муҳаррирлар — Зуфаржон ЖУРАЕВ,
Гулсарахон КАРИМОВА

Тақризчи — Садриддин Салим БУХО-
РИЙ, тасаввуфшунос

ISBN-5-640-01991-3

Ўзбекистон халқ ёзувчиси, таниқли ҳажвонавис Неймат Аминовнинг "Бир аср ҳикояти" асаридаги ҳикоятлар ихчам ва пурмаъно. Улар ҳикматли сўз каби бир ўқиганда хотирада муҳрланади, равон ва ибратлидир.

"Бир аср ҳикояти" нинг бош қаҳрамони Ота (Уста Амин Нуруллобой ўгли) ботинидаги ҳалоллик, меҳнатсеварлик, донишмандлик, сабру қаноатлилик қисқа нақлларда ўз тажассумини топган. Оддий меҳнаткан фарзанди бўлмиш темирчи устанинг хоҳ сиёсат, хоҳ дини диёнат, хоҳ ахлоқ-одоб ҳақида билдирган фикрлари сизу биз учун муайян сабоқдир. Ушбу рисола Ўзметбуотқум "Истиқлол: янги замон — янги қаҳрамон" кўрик танловида энг яхши асарлардан бири сифатида баҳоланди.

А 4702620201-129
М (351) 04-95

© "ЎЗБЕКИСТОН" нашриёти, 1995

МУАЛЛИФДАН

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим.

Машойихлар айтибдирларким, отанинг ўз ўғлини мақташи одобдан эрмас. Бу — кулол ўзи ясаган мўндини оғиз кўпиртириб таърифлагандай гап. Аммо, фарзанд ўз отасини, унинг панд-насиҳатларини тез-тез эслаб, ибратли фазилатларини бошқаларга айтиб туриши он чандон савоб, дебмишлар.

Падари бузрукворимиз Усто Амин Нуруллобой ўғли бултур 1 декабрда, бир кам юз ёшларида бандаликни бажо келтирдилар. Оллоҳ у кишини ғариқи раҳмат қилган бўлсин!

Қиблагоҳимиз, ҳазрати Баҳоуддин Нақшбандий тариқатларида айтилгандек, "Дил ба ёру даст бакор" ақидасига амал қилиб, умр бўйи темирчилик ва тоат-ибодат билан машғул бўлганлар. Инқилоб арафасидаги талотўплар боис савод чиқара олмай қолган бўлсалар-да, қувваи ҳофизаларининг зўрлиги, Бухорои шарифнинг кейинги асрда яшаган дин пешволари даврасида кўп суҳбатларда бўлганликлари туфайли турли ёшдаги ва касбдаги кишилар билан бемалол гурунг кўра олар эдилар. Бу суҳбатларда шарқона донишмандлик билан бирга, майин, бсозор бир зарофат уфуриб турарди. Жумҳуриятимизнинг кўпгина шоир, олим ва бошқа таниқли зиёлилари у кишининг зиёратига ошиқшининг сабаби, эҳтимоя, шундандир.

Ҳали ҳаёт чоғларида отамдан эшитганларимнинг айримларини ўз ҳолича, айнан қоғозга гушириб қўйган эдим. Орадан анча ўтгач ўқиб қарасам, бу ёзувлар кузимга тутиёдек куринди.

Ҳурматли ўқувчи! Ушбу китобчани Сизга тақдим этишдан мурод ул зотни буюк аллома ёки донишманд қилиб кўрсатиш эмас, балки оддий, тақводор темирчининг бир асрлик умр лавҳалари мисолида ўзбек халқининг тарихий қисматига яна бир назар ташлашдир.

Иншооллоҳ, бу битикларни ҳам ўқийдиганлар топилар.

БИР АСР ҲИКОЯТИ

(Темирчидан қолган тиллолар)

— Отахон, мана, тўқсон олти ёшга кириб-
син, сизнингча, узоқ яшашнинг сири нимада?

— Нима дейди?

— Узоқ яшашнинг сири нимада, деб
сураптилар.

— Ҳа-а... сирини билмайман. Парвардигор
мани йўқ жойдан бунёд этди: қўл берди, оёқ
берди, кўз берди, қулоқ берди, ризқу рўз
берди, покдомон хотин насиб этди, ақли комил
фарзандларни берди. Бир умр шукр қилиб
ошадим. Узоқ умр берди, унинг сирини ҳам
ўни биллади-да, мухбир бачам. Энг олий сирдон
Яратганининг ўзи.

Эргаш амакимнинг пуштикамарларидан
тўраган биттаю битта ўғиллари бўларди. Оти
Иўлдош эди. Худонинг қудратидан ўргилай,
уим гунгу кар эди. Ўша бола ўн икки ёшида
қизамиқдан вафот этувди. Шўрлик Моҳтоб
мишачамнинг "Булбулигўём бачам" дея соч
қилиб йиғлаганлари кечагидай кўз олдимда...

Тўқсон олтига кирдим. Кўзим хира, қуло-
гим эшитмайди, оёқларимда дармон йўқ. Бил-
мадим, бир кўни қарисам, нима бўларканман?

* * * * *

Ҳа, шу ёшга киргунча дўхтирлар ҳамма жойимни кесиб, ёриб апараса қилдилар. Яратганнинг ўзига ҳазор бор шукур, ҳаммасидан омон чиқдим. Барака топкур дўхтирлар ҳар гал тиғ урганда таваккални ўзига қилиб, қимир этмасдан ётдим. Йўқ, тилим айлангунча дўхтирларни дуо ҳам қилдим. Улар бўлса, қўрқманг, отахон, юрагингиз ўн тўрт ёшли ўсмирнинг юрагидай дейишади. Гоҳида ўйлаб қувонаман. Юракнинг бунчалик бақувват бўлиши нимадан экан? Миннат бўлмасину, бу аввало, бир умр Оллоҳнинг зикрини дилимда такрорлаб юрганим учун бўлса керак. Яна болаликда кў-ўп олма еганман, кейинчалик темирнинг сувини ичганман. Ҳар эрталаб дўконни очганимда темирга сув берилган тош охурдан уч ҳўплам сув ичишни одат қилган эдим. Фақат кўзим чатоқ. Кейинчалик билсам, теша, кетмон мўрасини оловда пиширганда кўкиш алангага қора кўзойнаксиз қараганим учун экан. Э, бизнинг давримизда кўзойнак қаёқда эди, дейсиз. Буеки апараса қилдилар, кўзим кундан-кун баттар бўлди-ю, бестар бўлмади, ҳа, шунисига ҳам шукур, кашта тикармидим...

* * * * *

Отам раҳматли жуда миришкор деҳқон эдилар. Ҳар баҳорда қовун экканларида икки-уч жўяга зомича, яна бир парча ерга исли зомича

1

Зомича — ҳандалак.

экардилар. Ҳаммадан аввал ана шу исли зомича сарғайиб пишарди. Уни еб бўлмасди: фақат ҳидлардийиз. Бирам хушбўй, бирам черайли эдики, қўлтиғингизга биттасини солиб юрсангиз, шамол кунлари ҳиди бир чақиримга тараларди. Одамлар қовун пишмасданоқ унинг ҳидидан мазза қилардилар.

Онам раҳматли бир куни Мукаррам опамга, ана бу исли зомичага суқ билан қараб, тез-тез искаб тур, буни иси юрак ўйноғига даъво, яна бўйингдаги бачанг ҳам қувват олади, деганлари кечагидай эсимда... Кейин билсам, қариларнинг ҳар бир гапи ҳикмат экан...

* * * * *

Ўттиз саккизинчи йилнинг кузи эди чоғи, отам қазо қилувдилар. Ҳассакаш жудо кўп бўлувди. Ҳу-ҳулашиб, шу Питмон тепага кўмдик.

Орадан уч-тўрт кунми, бир ҳафтами ўтгач эски чарм шапкали бир киши дуконга кириб келди, қаерда кўрган эканман, деб ҳайрон қолдим. Олдига дастурхон ёздим, чой қўйдим. Бир пайт у гап орасида, бу устажон, отангиз улиб қолибдиларда, деди. Ҳа, дедим, ичдан нега "бандалик" демаганига ўксиниб? Яна бироздан кейин, бу жанозани ким ўқиди, деб сўраб қолди. Юрагим шув этиб, кўз олдим қоронғулашиб кетди. Тезда ўзимни ўнглаб олдим.

— Ўв, манга қара, ука! — дедим йиғламсираб, — шундан бошқа ишинг йўқми? Мани отам ўлади-ю, сан нобакор, бандалик, дея кўнглимни кўтариш ўрнига, жанозани ким ўқиди, деб сўрайсан-а? Ҳали кўз ёшларим

Ота

қуримасидан, мани сотқинликка тортгани уёл-майсанми? Ман жанозани ким ўқиганини айтсам, "Мулло, ёт унсур" дея ўша бечорани олиб бориб қаматасанда-а... Эсиз, одамизод, ахир сан ҳам бир мусулмоннинг боласисан-ку?... Бориб айт, ўша начайлигингга, отамнинг жанозаларини ўзим ўқидим.

Шундай дея йиғлаб юборибман. У бўлса ҳеч нима дея олмай, қизариб-бўзариб чиқиб кетди.

* * * * *

— Неъмат!

— Лаббай, ота?

— Нечага кирдинг?

— Эллик бешга.

— Она қорни билан эллик олтига-да? Демак, камида эллик йиллик гапни ақлинг олса керак. Энди айт-чи, мани бирор марта арақ ичганимни кўрганмисан?

— Йўқ.

— Ёмон йўлга юрганимни ёки бировни ҳаққини сганимни кўрганмисан?

— Йўқ.

— Унда нега арақ ичасан?

— Кўп ичмайман-ку, ота... Энди, кеча меҳмонлар билан жиндай...

— Худою пайғамбар ҳаром қилган нарсани нега ичасан? Ахир, арақнинг ўзи кўзачага қамалган жин-ку! Яна жиндай дейди-я...

* * * * *

— Ўв Лайлош, афти-ангорингга, усти-бошингга қара. Раҳматли отанг сани доғингда

улиб кетди. Қайси кунингга ичасан шу ҳаром нарсани?

— Б... бу ҳаром эмас, усто бобожон. Бу узумдан бўлган, сизам бир пиёла ичинг, қувват бўлади. Май бу, шароб бу, узумнинг сувидан бўлган. Мана...

— Торт қўлингни! Узумдан бўлган ҳамма нарса ҳалол, деб санга ким айтди? Нажас ҳам буғдойдан бўлган, деб емайсан-ку...

* * * * *

Бодом гуллади, шафтолию зардоли гуллади, олма гуллаб ҳосил тугди, сан қачон гуллайсан, Болта? Ахир, сан тенгиларнинг кўпчилиги бола стаклаб юрибди...

* * * * *

— Саид Аҳмад, бу Саидахоннинг вафотларига қанча бўлди?

— Йигирма йил.

— Сизгаям қийин бўлди-да ука. Ҳа, биров олдин, биров кейин, нима қиламиз энди, тақдири азал шу экан-да. Айтмоқчи, нечага бордингиз, ука?

— Йилим қўй, етмиш учга кирдим.

— Уҳ-ҳў, ҳали ёш бола экансиз.

* * * * *

Саид Аҳмад ака:

— Иккаламиз ҳам бевамиз. Битта опа-сингилни топиб, божа бўламизми?

Отам:

— Лаббай?

Саид Ахмад ака:

— Ёқди, шекилли. (Овозини баландлатиб) Иккаламиз ҳам бевамиз, дейман. Ёшроқ бир опа-сингилни топсам, божа бўламизми?

Отам:

— Бўламиз... Қани, омин денг бўлмасам... Парвардигор иккаламизга ҳам нариги дунёда опа-сингил ҳурлардан ато этган бўлсин...

Онангни туш кўрибман, ўғлим. Ясанган-тусанган эмиш. Черайли, кулибгина турибди раҳматли. "Ҳа, онаси, пасонла зўр-ку!"— дебман. "Ҳалиям рашкингиз қолмабди-да, Муҳаббатдан бир хабар олиб келай", дермиш. Э, ана... опангни ўзи келиб қолди. Болта... Муҳаббат, тезда бориб онангни қабрига дуойи-фотиҳа қилиб келинғлар, тушимга кирибди, руҳи очиққанга ўхшайди.

Эсингда бўлсин, кўпам "Э, худо", "Э, Оллоҳ" дейишга одатланма. "Э" да иддао бор. Парвардигорга зурна қилмоқчи бўлсанг "Ё, худо!" "Ё, Оллоҳ!"— де. Шуниси тузукроқ...

Ҳе-еч бу дунёнинг ғамини сма. Ўғилларим ўлди деб хафаям бўлма. Худо санга саккиз ўғил берди, ўзига керак экан, қайтиб олди. Қўлингдан нима келади, ожиз бандасан-да. Қизларинг, набираларингга шукр қил. Марҳум ўғиллар сани нариги дунёга ярайди. Эрта қиёмат куни ўша норасидалар Парвардигорга: "Жаннатингга кирмайман... Ота-онам дўзахда

азоб чекиб ётса-ю, ман жаннатга қандай кираман?" дея чир уриб йиғлашаркан... Ана ушанда Парвардигорнинг кўнглида сан, осий бандасига шояд раҳм уйғонса...

Бу дунёга келиб, уч нарсадан ҳазар қилдим: биринчиси — тилло, иккинчиси — милтиғу таппонча, учинчиси — қадаҳ. Шу учаласини қўлимга олмадим.

Темирчи бўлиб пичоқ ясамадим, қурол ясамадим. Уроғу кашкорд ясадим — одамлар бугдой ўрсин деб. Кетмону бел пешладим — деҳқонлар ариқ қазиб, сув тарасин деб. Кў-ўп капкир ясадим. Яна-чи, асов отларни тақаладим — жониворларнинг туёққиналари оғримасин деб.

Зинҳор-базинҳор бировни қарғашга одатланма. Худога хуш келмас экан. Оллоҳ таоло: "мен яратган бандани қарғашга сани нима ҳаққинг бор, яхши-ёмон қилмишини ўзим кўриб турибман-ку, қандай жазога лойиқлигини ҳам ўзим биламан", деркан.

Қишлоғимиздаги муфти Соли раҳматли бир гапни такрорларди. Одамизодда уч хислат бўлиши — мукамаллик аломати экан. Булар: нутқи тома, зийнати жома, маъқули омма. Яъники, бу — нутқинг дона-дона, равон бўлсин.

чопонинг тоза ва кўримли бўлсин, ўзинг эса
элга ёқимли, маъқул бўл, дегани экан.

* * * * *

— Усто бобо, қулоғингиз оғирми дейман?
— Йўқ, жура, кар!

* * * * *

Бир бола йиғлаб турган эди, бориб юпат-
моқчи бўлдим.

— Ҳа, нима бўлди?
— Онам урди!
— Тўхта, қасққа кетаяпсан?
— Онамга! — деди бола.

Курдингларми, урсаям, сўксаям, бу дунёда
ҳар кимнинг онаси бўлсин экан.

* * * * *

— Нсъматулло!
— Лаббай, ота?

— Бу, Шариф Нурхон деган шоир чиқиб-
дими? Кеча радиёлда жуда баъмани шёр
ўқиди-да, "Ота-онанг" деган. Сен билан таниш-
лиги бор экан, бирон кун олиб кел, чақ-чақла-
шиб кетади... Бошқа арақхўр шоир жўрала-
рингни илакиштира, бир ўзини айт, яна
анжуман қилиб юрма.

* * * * *

— Э, қойил, шоиржон, шунча черайли гап-
ларни қасқдан топасиз-а? Юрагингиз бамисоли
чойдиш-а, шарақлаб қайнагани қайнаган...

Офарин! Агар эски замон бўлганда, сиздан зўр қорию қурро чиқарди-да.

— Акун, усто бобожон, гапингиз тўғри-ю, шоирлик ҳам қориликдай гап, лекин қорилик атаизмга тўғри келмайди-да.

— Атаизми нима, шоиржон?

— Худога ишонмаслик.

— Ҳимм... бу томони ямон экан...

* * * * *

— Мақтанишга йўйманг-у, усто бобожон, шоирлик бизга қўндоқда теккан касал. Ўн тўртинчи йил эди. Бир кун масжидимиз имоми Махсуми дағалникига "Армуғони Хислат" китобини излаб Айний домло келувдила. Ман ўша атрофда чопқиллаб юрайттим. У киши тоғом Самад Махсум билан оға-ини эдилар. Бирга китобхонлик қилайтила, ман уларни қўлларига сув қўяйттим. Бир гал тоғом Айний домлога мани кўрсатиб, "ман таъриф қилган бала ана шу, хоҳаримизни ўғли, яъни жияним", дедила. Кейин тоғомнинг қистовлари билан "Эшаккинам" деган шеъримни ўқиб бердим... Айний домло мани бошимни силаб, "Бу жудо заковатли бала экан, тахаллуси "Боғбон" бўлсин", дедила...

— Бирпас тўхтанг, шоиржон. Бу воқеа ўн тўртинчи йилда бўлган бўлса, сиз етти ёшда экансиз, ўшанда ҳам боғбонлик қилармидингиз?

— Ҳа, инди гудак бўлсак-да, тонак-понак экиб юрайтик...

* * * * *

— Биз, усто бобожон, уруш йилларида кўп иш кўрсатибидик.. Ваянкаматда майор Хомаков

дегани бўлайти. Қад дароз йигитиди. Бир куни ўша Хомаков мани чоқириб битта шингил берди.

— Нечта шингил? Узум бердими?

— Э, йуқ, усто бобожон, ўзингиз ҳам жуда шўхсиз-да... Шингил узумни шингили эмас, анови саллот ва аписерла киядиган кигиз палтун бор-ку, ўшани урусчага "шингил" дейди.

— Ман бир саводсиз темирчи бўлсам, шингилни қаёқдан биламан, шоиржон...

— Ўша Хомаков шингилни бериб, адевой, яъни кий, деди. Кийиб олдим. Битта пилўтка ҳам берди. Мана бу ерида қизил юлдузи борити. Шингил билан пилўткани кийиб ойнага қарасам, ўзимни тонимабман. Бирам ярашибди. Елкасида пакони боракан, ҳар паконга тўрттадан юлдуз... Ҳи-ҳи, бирданига манга каптонлик звониясини берибтила. Кейин шу шингилни кийиб, армиядан қочкан 317 дизиртирни тутиб берувдим, ваянкамат урушга юборувди...

— Бай-бай, катта савобга қолибсиз-да, шоиржон. Вақт борида жангда ўлиб кетган ўша дизиртирларни арвоҳига дуои фотиҳа қилиб турсангиз ямон бўлмасди.

— Бизани Ваҳмкор қишлоғи темир йўлдан бир чоқирим пастликтайти. Темир йўлда битта Некалай ака деган киши ишлайти. Барака топкур бизага нониқоқ-сухори берайтила. Кўп аломат эди-да. Ўзбекчани ҳам билайти. Ўша "Бу ерларга ҳам Ленин келади, ҳаммаларинг озод бўласила", деди. Ўзим Холиқбойнинг зулмидан тўйган эмасманми, унинг бу гапидан қувониб кетиб, "Ленин, кел" деган шеъримни тўқидим.

— Қани, эштайлик, шоиржон.

— Мана бундой:

Севимли мушкулосоним, улуг йўлбошчи Ленин, кел.
Юрагим, дардга дармоним, улуг йўлбошчи Ленин кел,
Сўраб ҳоли паришоним, улуг йўлбошчи Ленин, кел,
Бўлиб менга қадрдоним, улуг йўлбошчи Ленин, кел.

Шу шърим учун Холиқбойдан оларимни олганман. Бир куни масжидни ёнидан бир қоп ўтбеҳи кўтариб кетаётувтим, Холиқбой чоқириб қолди. Ёнида Очил тўпчибоши. Югуриб бортим. Холиқбой мани тўпчибошига таъриф қила кетти: "Жаноб тўпчибоши, бу Шарифча ўзи шоир, "Лелин, кел" деган қўшиқ ҳам тўқиган, қани, бир ўқи-чи", деди. Ерга қараб турабердим, Очил тўпчибоши ҳам: "Қани, қани", деди. Юраким бир нарсани сезгандек, баҳона қилдим. Холиқбой: "Бўл инди, кўпам таранг қилаберма", деди. Ўқишга мажбур бўлиб бошладим. "Севимли, мушкулосоним Ленин, кел" дейишимни биламан, Холиқбой лағати билан оғзимга тепиб юборти, оғдарилиб туштим. Яна тепаберди... орқамга, бетимга, биқинимга чунонам тептики, худо бандасига кўрсатмасин!... Бир пайт Очил тўпчибоши: "Бўлди акун, бой, Лелин оғзидан келди-ку", деди...

— Э, ҳа оғзингиздан Лелин эмас, қонингиз келган бўлса керакда-а, шоиржон?

— Топдингиз, усто бобожон.

* * * * *

— Усто бобожон, ўша йиллари яна халқ орасида Лелин иккитаймиш: биттаси Лелин эмиш, яна биттаси — Кал Лелин, деган гапла юрайти.

Бобо ва набира

— Тўғри, шоиржон, манам эшитганман.

— Кейин билсак, тескариси бўлиб чиқти. Кал Лелин деганимиз ойнакли, серсоч бўлиб, Лелин бобонинг ўзлари (атрофга қараб олиб) калроқ эканла.

— Неъмат акамни кабинкаларини зиёрат қилдук. Китоблари кўпакан. Ҳаммаси ўрусча, улуг доҳиймиз Лелинни тилларида экан. Барака топкур, мани ҳам китобимни чиқорамиз, деёптила. Ажойиб ўғлингиз бор-да, усто бобожон.

— Биламан буни ажойиблигини. Бир нимани иси келадими?

— Ҳа, барака топсунла, Неъматжонда битта ситкали хумча боракан, шундан банияти шифо деб озгина ичтук, қувват бўлади, дедила.

— Э, шоиржон, ҳали бу одатингиз ҳам борми? Ман сизни...

— Инди, усто бобожон, Неъмат акамни юзларидан ўта олмадук... Мозор босиб келгани учун савоб бўлар, дедук. Номи ҳам ўрусча эмас, мусулмонча экан.

— Нима экан номи?

— Абусумбул!

— Золим амир Айний домлони етмиш беш дарра урган йили отам Нурхон пайвандни ҳам ўттиз икки тишини суғуриб олганти... Отамдан хабар олгани борганимда амирни Жалил каллаўзар деган жаллоди мани ҳам бир тарсаки урувти.

— Бу ёлгон, замонасоз гаплардан нима оласиз, шоиржон?

— Йўқ, усто бобожон, рост охи...

— Манга қаранг, шоиржон, ўшанда ўн беш ёшли ўсмир бўлгансиз. Сизни бир тарсаки уришга, наҳотки, Жалил каллаузардан бошқа жаллод топилмаган бўлса, сизга инқилобчилик эмас, шоирлик ярашади.

— Шундойми, усто бобо?

— Ҳа, шундай.

— Бир гап айтайми, Неъмат? Шариф Нурхоннинг кўп шеъри дилини тубидан чиқади, гаплари эса тилининг учидан. Шунинг учун ҳам шеърида ёлгон кам. Лекин тили замонасозликка ўрганган. Бечорани кўп ари чоққанга ўхшайди, кўзига оддий капалак ҳам ари бўлиб кўринади. Илон чоққанни арғамчидан хавотири бўлади...

Ҳе, бу гардуни азалда одамларни бошидан нималар кечмаган! Уруш йиллари айниқса бизани Бухоро қишлоқларида очарчилик авжига чиққан эди. Чунки сув йўқ, шўр, ҳамаёқ қурғоқчилик. Одамлар оч, кунжара, йунғичқа ейишарди. Бу эртақ эмас, бизлар ўз бошимиздан кечирганмиз. Ўшанда дала бошида суюққина ёрма тайёрланарди. Овқатни энди сузиб, ҳар ким ўз корсонини олдига олганида қишлоқдан чиққан Шоназар деган чолга "Ўғлинг ўлди" деган хабар келувди. Шоназар "Ҳозир, ошимни ичиб бораман", дея иссиқ ёрмадан

икки-уч қошиқ ичди, овқат томоғидан ўтмади, ўқчий-ўқчий, "Во болам"лаб қишлоққа югургани эсимда... Тўхта, давомини эшит. Кеча Лабиҳовузда айланиб юриб, бир катга ўтириб, чой чақирдим. Ёнгинамдаги катда уч-тўрт улфат суҳбатлашиб, шашлик еб ўтирибди. Улардан бирови нон бўлаги билан сихнинг учини артиб, қорайган нон бўлагини хонтахтанинг четига қўя бошлади. Диққат билан тикилдим. Кимгадир монанд кетади. Бориб суриштирдим. Бу ўша Шоназар чолнинг кичик хотинидан бўлган ўғил экан... Унга уруш давридаги ўша воқеани айтиб берган эдим, ишонмади.

— Неъмат, бу, сан гапирган кишилар қўл остингда, жамоангда ишлайдими?

— Ҳа.

— Санга бир гапни айтаман. Эсингда тут. Бошлиқ деган ўз жамоасининг кўрпаси бўлиши керак. Яхшисини ҳам, ёмонини ҳам кўрпа бўлиб устини ёпсин. Наинки ҳаммага дoston қилиб юрса?

— Усто бобо, Лайлошни кўриб турасизми?

— Ҳа, онда-сонда кўраман. Ҳар қалай, жўрамдан қолган тирноқ. Кечаям излаб борувдим. Отдай ичиб, итдай ўқчиб ётган экан.

Бу инқилоб деганлари кўпларни йўлдан чиқорди, кўпларни хонавайрон қилди. Ҳе, дариг, қарчиғайдай-қарчиғайдай йигитлар бекор-

дан-бекорга улиб кетди... Файзулло Хужанинг олдига қамалмасдан аввал ғозғонлик сангтарош жүраси сүроқлаб келган экан.

— Эшонжон, нима қилиб қўйдингиз? Ахир, бу кунимиз аввалгисидан баттар бўлди-ку? Инқилоб дедингиз, мана, оқибати нима бўлди? Бу ёғи нима кечади, Эшонжон?

— Э биродар, сиз сўраманг, ман айтмай, — деган экан Файзулло Хўжа. — Яхшиси, мана бу ҳикоятни эшитинг. Қўрғон қишлоғида кимсасиз бир кампир бор экан. Эри ҳам, болалари ҳам улиб кетгач, ёлғиз яшаркан. Унинг бир жайдари сигири бор экан. Ҳар куни шў сирдан ярим қипча¹ сут соғиб оларкан. Кеч-қурун сигирни соғиб, сутини очиқ дарчага — шамолгоҳга илиб қўяркан. Эрталаб шу сутнинг бир косасига нон тўғраб ер, қолган бир косасини қўшнига чиқариб, нон олар экан. Бундан бир ўғри хабар топибди. Ҳамма ухлагач, секин келиб кампирнинг хурмачасидаги сутни ичиб кетадиган бўлибди. Бир кун шундай қилибди, икки кун шундай қилибди. Учинчи куни кампир бир ҳийла уйлаб топибди. Хурмачага сут ўрнига нажасу сийдик аралаш суюқлик солиб, яна аввалги жойига осиб қўйибди. Ўғри тонгга яқин секин келиб хурмачани одатдагидай бошига кўтариб симирган экан, уқчиб, жаҳл билан хурмачани ерга урибди, идиш чил-чил синибди... Э, нимасини сўрайсиз, жүра, ман ҳам ўша хурмачани синдирган ўғрининг ҳолига тушиб қолдим. Бир... едимки, нари-бериси йўқ...

1

Қипча — қўшқулоқ.

Ана, кўрдингларми ношукурликни! Бўлмаса, Файзулло Хўжага нима кам эди. Бухорои шарифда иккитадан биттаси эди, мол-дунёси амирникидан кўп эдики, кам эмасди. Мас-лаҳатни ўз юртдоши — амир билан эмас, Ленин билан, Фрунза билан қилди... Мансаб деди, мансаб дегани мол-дунёю ширин жон кушандаси эканини қайдан билибди у осий банда... Худо денглар, умрларингни охиригача Оллоҳнинг ўзи сизларни рост йўлдан адаштирмасин.

* * * * *

Буқанинг ипи узун бўлса, деворни тешаркан.

* * * * *

— Элмурод!

— Лаббай, тоғо бобо?

— Сизга бир гап айтаман, ёдингизда тутинг. Қаранг, Оллоҳ президентимизнинг кўнглига солибдики, сизга туман ҳокимлигини ишониб топшириб қўйибди. Қўлингиз истаган нарсага стади. Аввало, икки нафсга эҳтиёт бўлинг. Кейин, товуқнинг тухумини енг-у, зинҳор ўзини ейишга одатланманг. Сиздан олдингилар нафақат товуқнинг ўзини, балки эгасини ҳам қўшиб еб юборганлар. Кўриб турибсиз-ку уларнинг аҳволини...

* * * * *

Бай-бай, муфтининг қизини қозига бергандай зақунний иш бўлди-да!

* * * * *

— Командирофкага нима иш билан келдинг, Неъмат?

— Шофирконда уч хотинли бир киши бор эмиш, шу ҳақда фельетон ёзиш керак экан.

— Ёзма! Нима қиласан у шўрликни яна шарманда қилиб? Худо ўзи жазосини бериб қўйибди-ку! Ўйлаёсанми уч хотиннинг гиш-гишасини...

* * * * *

Бу ҳикояни бир гилкордан¹ эшитган эдим. Вақтеки Фрунза Бухорои шарифга осмондан ўқ ёғдириб ҳаммаёқни ғорат қилди, унинг худобеҳабар саллотларидан биттаси Минорайи калон тепасидаги лайлакнинг инига замбаракдан ўқ узди. Жонивор лайлакнинг хас-хашақли ини билан бирга миноранинг кунгирадор "телпаги" учиб кетади. Кемтик минорага лайлак ини ўрнига қизил байроқни қадаб қўядилар. Ҳафта ўтади, ой ўтади. Минорайи калонни ўққа тутиб, "ярадор" қилган шўро бутун дунёда гап-суз бўлиб кетишидан уёлиб, уни таъмирламоқчи бўлади. Московдан, яна аллақайси айбак²ладан устолар чақирилади. Катта бир попкани қўлтиқлаб, сочи пўпникидай бир инжинир келиб, хомчўт қилади. Минора таъмири учун беш вагон тахта, бир вагон семун, юз қути мех кетаркан. Дастлаб ўн, ўн беш чоқли дурадгорлар гуруҳи иш бошлайди. Мир Араб ва Минора оралиғидаги майдон от-арава, тахта

1

Гилкор — сувоқчи.

2

Айбак — бурчак.

ва бошқа қурилиш ашёларига тўлиб кетади. Иттифоқо, бир куни Минора ёнидан кекса бир киши ҳассо чолиб ўта бошлайди. "Баҳай, нима ҳаракат?" деб сўрайди. "Минорани зудлик билан таъмирлаш керак бўлиб қолди". "Унда бунча тахта нимага керак?" деб сўрабди қария. "Ҳавоза ясаймиз, усталар ана шу ҳавозада туриб бемалол ишлайдилар. Инжинирнинг топшириғи шу" дейишибди. "Э, эринмаган бандалар, — деб кулибди қария, — эллик газ баландликка ҳавоза кўтариш осонми? Ахир бу ҳавозани яшашнинг ўзига уч ой керак, унгача қиш келади, совуқда таъмирлаш мумкин эмас. Яхшиси, бу ердан анови тахталарни йиғиштириб олиб, манга эллик қулоч пишиқ арғамчи, битта эски сандиқ, тўрт нафар мардикор беринглар, бир ўзим ҳамма уста-ю инжинирларингни ишини қилиб, минорани таъмирлаб бераман..."

Аввалига унга ишонмабдилар. Тилмоч орқали анча тортишувлардан кейин қария билан инжинир келишишибди. Уста минора ичидаги бўшлиқдан чиқиб турган қозикқа бир ғилдирак ўрнатиб ундан арқонни ўтказибди. Арқоннинг бир учига кажава нусха сандиқни қўл тарозига ўхшатиб боғлабди-ю андава, теша, яна керагича қурилиш ашёларни олиб, ўша сандиққа тушибди. Пастдагилар арқоннинг иккинчи учини тортганда сандиқ ғилдираб юқорига кўтарилибди... Шундай қилиб қари уста тўрт нафар мардикор билан бир ҳафта ичида "ярадор" минорани таъмирлаб берибди... Лекин орадан 56 йил ўтгач етмиш олтинчи йилдаги зилзилада миноранинг ўша таъмирланган жойи айрилиб тушди. Кекса устанинг шогирди билан танишлигим бориди, нега бундай бўлди, деб сўрасам, ўшанда ишлатилган семон ва ганч

Ўрусиядан қизил вагонда олиб келинган, ғози анча ўлиб қолган эди, деб жавоб берувди.

* * * * *

Э, нимасини айтасан, бу шўро дегани она-сининг сутини минг марта қайнатиб, минг бир марта шопириб ичган. Инқилобнинг бошланишида қишлоғимизга таппонча келтириб сотди. Ўқи йўқ. Боди-ҳавойи йигитлар ўқсиз таппончани тоқиб нари-бери бориб келишарди. Орадан бир оз ўтгач, таппончанинг ўқини опкелиб сотди. Ҳамма талашиб-тортишиб олди. Лекин бу ўқ келтириб сотган таппончаларга тўғри келмаскан... Таппонча эгалари югуриб-слиб, ҳар ер-ҳар ердан ўқ излай бошладилар. Кейин шўро таппонча эгаларини бир-бир ушлаб қамай бошлади. Шундаям қирғин қилдики, таппончалани ҳам, таппончасизни ҳам олиб қамаб, калтаклаб улдираверди. Ҳар бир таппонча учун камида йигирмалаб киши хонавайрон бўлди.

* * * * *

Тавба, тиш бўлганда гўшт бўлмаса, гўшт бўлганда — тиш.

* * * * *

Э, Лайлошни нимасини сўрайсан, оғзининг иштонбоғи резинкадан, кў...ўп лаққи бўлган бадбахт.

* * * * *

Шу атрофда Саид Жаббор деган бир кимса ўтган. Мусича қишлоғидан. НКВДнинг бошлиғи эди. Э, бу худобехабар кўп одамнинг ёстиғини қуритди. Саид Жаббор деса гавора дағи йиғлаб турган чақалоқлар ҳам жим бўларди. Ушанда НКВДдан райком секретарлари ҳам қурқарди. Шу Саид Жаббор ҳамқишлоғи Пирназар деган кишини қамайди. Қамоқхонада тепкилатиб ўлдиради. Пирназарнинг ўғли, хотинию онасини ҳам қийнайди. Ким қилмағай, ким топмағай... Охир-оқибат Саид Жабборнинг ўзи ҳам касал бўлиб, худонинг қудратидан гуппидай бўлиб шишиб кетади. Шунақаям азоб чекадики, ўзини қўриқлаб юрадиган мулозим — усто Тоҳир деган сартарошга икки-уч марта, манга заҳар бер ёки отиб ташла, деб худонинг зорини қилади, у кўнмайди. Жони оғригач, ёдига худо, ўзи жонини оғритган, ҳатто ноҳақ ўлдириб юборган маҳбуслар тушади. Пирназарнинг ўғли ҳамда онасини чақириб, кечирим сўрайди. Пирназарнинг онаси шишиб, сасиб кетган Саид Жабборга раҳми келиб, ҳеч нарса демайди. Лекин ўғли: "Бу кунингдан ҳам баттар бўл, бу азоб-уқубат ҳам санга кам. Отамни ноҳақ ўлдирдинг, мани отага зор қилдинг. Илоё, худойим сани жони сабилингни олмасин, бу кунингдан эртанги кунинг баттар бўлсин! Ириб-чириб ўлсанг ҳам, барибир, эрта қиёмат кун икки қўлим ёқангда бўлади!" деб чиқиб кетади...

Саид Жаббор азоб еб-азоб еб, охири ўлди. Жанозасиз кўмдилар, қайтиб чиқма, гурингда тинч ёт, деб қабрининг устига варанглатиб милтиқ ҳам отдилар.

1

Гавора — бешик.

* * * * *

Э, бу кўз нималарни кўрмади, бу бошдан нималар ўтмади. Пайшанба қишлоқда бутун юртни гуллатаман деб, кўп кишиларни ёстиғини қуритган Ҳожи болшабек деган бир киши ўлади. Айтишларича, одамлар ўлганига шукур қилиб, кўтар-кўтар билан обориб кўмдилар. Эртаси куни қабристон яқинидаги кўлда мол боқиб юрган бачалар унинг қабридан, мани қутқаринглар, ман тирикман, биродарлар, деган овозини эшитишибди. Ҳоказо қишлоқ одамлари тўпланиб келибдилар. Ўша, мани қутқаринглар, деган фарёдни эшитиб, қулоқларига ишонишмабди. Ҳамма ҳайрон. Шунда Ҳожи болшабекдан кўп жабр кўрган мулло ва қишлоқ қариялари гўрни очишга фатво беришибди... Очсалар, худонинг қудратидан ўргилай, мурда кафанини ямлаб, инграб ётганмиш... Кейин қайта кўмибдилар... ўшанда, унинг оғзини бел билан очиб, кафанни тортиб олишган ва оғзига қозиқ қоқиб ўлдирган эмишлар, деган овозалар ҳам тарқалган эди...

* * * * *

Урушдан аввал туғилганмисиз, ҳа, унда майнангиз бутун экан.

* * * * *

Шўрча қишлоғида Чориқулбой, Иброҳимбой, Холбой далли деган бойлар ўтган. Айниқса, Чориқулбойнинг доврўғи оламни тутган эди.

1

Майна — "миянгиз" демоқчи.

Қўйларининг сони-ҳисобини билмас экан. Бир кунни ҳовлимизга бир тўп меҳмон келди. Қишлоғимиз арбоби Ортиқ чўлоқ амаким бизларга ўзинг билган ўша катта ҳовлини уч кун тозалатган эдилар. Раҳматли амаким баджаҳл, бир оёқлари чўлоқ бўлсаям жуда ғайратли, шижатли киши эди. Меҳмонлар келди. Гижинглаган чавқар отда, симобий салла, чоржўйи ёқали чакмон, баланд пошна этик кийган, қора соқолли бир йигит, ёнида яна уч-тўрт суворий келиб ташқари ҳовлига тушди. "Чориқулбой келибди" деган овоза тарқалди... Кейин билсак, бу Чориқулбойнинг ўзи эмас, етими экан. Ҳа, Чориқулбойнинг ўзини ҳам кўрганман. Бўйи узун, чайир, чўққи соқолли киши эди. Бошида телпак, узун қалами чопон кийиб, белини чилвир билан боғлаган, оёғида малла кавуш, худди ўзимизнинг Ҳасан амакига ўхшаб кетарди...

1914—1917 йилларда Чориқулбой Зарафшон дарёсига шу кўприкни қурдирди. Ўшанда дарё тўлиб оқарди. Ман ҳам акам билан икки кун кўприк қурилишида қатнашганман. Мис қозонларда эрталаб ширчой, пешинликда палав, кечликка шўрва пишириларди. Тандир-тандир патир ёпиларди. Ҳар кун унлаб қўй сўйиларди. Хашарчи ҳам кўп, хизматкор ҳам. Бамисоли катта сайилгоҳга айланган эди.

Кўприк битгач, Чориқулбой амирга "Жаноби олий, марҳамат қилиб кўприкни табаррук этиб берсалар", дея ўзи бориб хабар қилиб келади. Бир сабаб чиқиб, амирнинг ўзи кела олмай, ўрус консулини юборади. Шунда бечора Чориқулбой кўзига ёш олиб, "Оббо, шунча хуноба еб қурган кўпригимдан биринчи бўлиб ғайридин ўтди-я", деган экан ўкиниб.

* * * * *

Ҳе. бу гардуни азалда нималар бўлмади дейсан! Вақтики амир қочгач, ҳаммаёқни шўро эгаллади. Чориқулбойнинг кўпригидан ўтиб келган қизил аскарлар яна қайтиб кетдилар. Албатта, узоққа эмас, шу яқин ораларга. Лекин, улардан бир қизил ақида қолди: бу кўприкни бой қурган! Халққа фойдаси тегса-да, бойнинг маблағига, бойнинг зулми билан қурилган. Хуш, уни нима қилиш керак? Бузиш керак! Бузиб нима қилиш керак? Ўрнига камбағалларнинг ўз қўли билан қулуб қуриш керак... Шундай қилиб, янгигина кўприкни тешаю кирка билан жаранглатиб бузишга киришдилар. Кўприкнинг ғишти шўро заводида пишган кесак эмаски, уваланиб кетаверса... Кўприкни бузишларидан хабар топган Чориқулбой фарёд чекиб ўзини кирка дамига ташлайди. "Нима қияпсизлар, жон укалар", дейди. "Кўприкни бузиб, ғишtidан Хайрободнинг устига қулуб қурамиз", дейишади. Чориқулбой: "Илтимос, кўприкни бузманглар, қулубни ҳам ўз маблағимдан, ўзим қуриб бераман, ғиштни ҳам ўзим топаман", дейди. Улар зўрға рози бўлишади.

Эртасига Хайробод бўйига қулбола ғишт хумдон тиклаб, янтоқ билан ғишт пиширишга киришадилар. Алқисса, Хайробод бўйидаги қулубни ҳам Чориқулбой қуриб беради. Лекин бирор кимса уни Чориқулбойнинг номи билан атамади.

* * * * *

Ҳусайни узумдек сўриб-сўриб, Чориқулбойнинг шираси — бутун мол-мулкани олгач, куни кеча ўзи қуриб берган қулуб қапталидаги мелисахонага қамайдилар. Нафақат ўзини, балки бутун авлодлари, хешу таборларини ҳам.

Бир куни уни ўғли билан юзлаштирадилар. Бечора бой: "Яхшимисан, болам, эсон-омонмисан, чироғим?" дея унга қучоқ очиб келади. Лекин ўғли отасига тескари қараб: "Нега мен бойнинг ўғли бўлиб туғилдим? Камбағал ёки косибнинг ўғли бўлиб туғилсам бўлмасмиди" дейди. Шунда Чориқулбой турган ерида ўтириб қолади, бир оздан кейин чуқур уф тортиб: "Манга қара, ноқобил фарзанд, — дейди, — мана бу ерга ўтир. Ҳали бўзбола йигит эдим, ният қилардимки, бир кун келиб ман ҳам уйланарман, хотиним ўғил туғар, тўй қиларман, деб. Худои карим мани ниятимга етказди. Тўй-томошалар билан онангни олдим. Вақти-соати етиб онангни бўйида бўлди. Худога илтижо қилардимки, илоё ўғил бўлсин, деб. Онангни еру кўкка ишонмас эдим, чунки унинг бўйида менинг зурёдим, мол-мулкимнинг эгаси, гўштан айирганим, — темир тирноғим бор, деб... Ниҳоят, сан туғилдинг... Чўлда эдим, суюнчи келтирган чўпонга оқ туя ва уч кишига учта оқ арғумоқ миндирдим, санинг йўлинг оқ бўлсин, деб. Сани йўргаклаб чиққан доя кампирга бошдан-оёқ адрас-кимхоб ёпдим, бошингдан кумуш-тилла тангалар сочдим, серуруғ, серфарзанд бўлгин деб. Бешик тўйи, соч тўйи, суннат тўйларингни ўтказганда ҳам юртга ош бердим. Чавандозлар сани номингни қайта-қайта тилга олиб, давраларда оқ фотиҳа бердилар, сан ҳамини бағалимда, тиззамнинг кўзида ўтирардинг. Тўй-томошалар қилиб,

Зурёдлар даврасида

эшигингни очиб бердим, яхши кўрган қизингга уйлантирдим. Гудакликдан сани номинг "Бойвачча" эди. Қаерга борсанг, иззат-ҳурматда эдинг. Во, дариг! Энди бойнинг ўгли бўлганингга ор қиласанми? Отанг ҳаром томчисидан бўлган сан ноқобил фарзанд, энди отангдан юз ўгирасанми?! Шу умидлар билан санга яхши от қўйганмидим? Ўзим бу қоронғи ертўлада ётсам-да, ташқарида чироғим ёниб турибди-ку, деган умидда эдим-а... Ё парвардигор, нима гуноҳим бор эдики, ўз пуштикамаримдан тўраган фарзанд таънаю маломат чилвири билан мани бўғса!... Илоё, кўкармагайсан, илоё, тирноққа зор бўлгайсан!" деганида, таниш миршаблар ҳам йиғлаб юборадилар, турманинг тошлари ҳам бу фарёддан эриб кетгандек бўлади... Бойнинг ўгли ҳушини йиғиб: "Тавба қилдим, отажон!" дея ўзини отасининг оёғи остига ташлайди, юзларини отасининг кавшига суртиб, ҳўнграб йиғлайди. Шунда Чориқулбой ўглининг қучоғидан оёғини секин суғуриб олиб: "Тур ўрнингдан, ноқобил ўғил, энди от кетди, қорда қоп-қора изи қолди!" дея юзини тескари ўгиради...

Мен сизга айтсам, жўра, Чориқулбойнинг ўша ўгли тирноққа зор бўлиб, хор-зорликда ўлиб кетди.

Отанинг қарғиши ўқ, у охиратда эмас, шу дунёда нишонга тегди.

Зинҳор гаворани чақалоқсиз тебратгулик қилмасин экан.

Алқисса, Чориқулбойнинг қўйларини одамлар талаб кетди. Қирқ саккиз минг бошини давлат мусодара қилиб, ўзига уч йил иш бердилар. Қамоқ муддатини Мирзачўлда ўтаб юрганида унга Бухородан чопар боради. "Ҳа, нима гап?". "Бой бобо, қўйларингиз гурас-гурас бўлиб ўлаяпти, мол дўхтирлар ҳам ҳеч чора тополмаяпти, ҳатто Тошкандан ўрус дўхтирлар ҳам келиб, чорасини топа олмади..." Юртни соғинган бой бечора қувониб кетди. "Ўша ўлган қўйларнинг қумалоғидан борми?" деб сўрайди, "йўқ", деб жавоб қиладилар. Эртасига Рометандан икки қоп қўй қумалогини олиб келадилар. Бой биттасини олиб, титиб кўради, кейин: "Мани ўша яйловга олиб боринглар, қўйларни ўзим даволайман", дейди. Катта раҳбарларнинг аралашуви билан турма бошлиқларидан зўрға жавоб олиб, иккита канвой билан бойни Рометанга олиб келадилар. Бой қадрдон яйловлардан ўтиб бораркан, худога беҳисоб шукур бўлсин, яна кўрар кун бор экан-ку бу ерларни, деб нуқул куларкан. Қарангки, бой сира йиғламасакан. Бировлар, дийдаси қотиб кетган, деб тахмин қилишибди. Лекин бой ўлиб ётган қўйларни кўрганда беихтиёр ўкраб юборибди. Бировлар буни мол аччиғи — жон аччиғи деса, бировлар шунча жонзотнинг бежон бўлганига чидай олмади, дейди. Ўшанда Чориқулбой, атрофни яна бир карра синчиклаб кўздан кечиргач, икки қоп туз топинглар, дейди. Дарҳол туз олиб келадилар. Бой тузни сувга аралаштириб, намақобни қўйларга алоҳида-алоҳида ичиради... Ўша куннинг ўзидаёқ қўйларнинг ўлими секинлашади. Шунда кимдир: "Қаранг, ҳатто ўрис дўхтирлар ҳам чора

топиша олмади-я, эсиз шунча қуй", деганда, Чориқулбой: "Ўрус дўхтирлар ўзбек қуйларни эмас, ўрус қуйларни даволашга уста", деган экан...

Эртасига Чориқулбой қайтиш қилибди, деган хабарни эшитдик. Ҳукумат одамлари жанозасига ҳеч кимни қуймаган экан, халқ ҳовли ичкарисида яширинча жаноза ўқиган... Қани, Тўхтамурад ака, шу одамнинг арвоғига бир тиловат қилиб юборинг...

Мен сизга айтсам, бойлар ҳам ҳар хил бўларкан. Ўтмишда кўзи туқ, саховатли бойлар ҳам кўп бўлган. Ҳозирги бойлар-чи? Сув сотиб, қасрдек ҳовли-жойлар қурган бир бой бўларди. Айтишларича, "қизилча"¹ си ҳам анчагина экан. Шу бой касалланиб, узоқ вақт ётиб қолди. Ҳар кун алаҳсираб: "Қаранглар, латтабўйми? Нима куяёпти? Ошхонага қаранглар, латтабўй, падвалдан келоптими? Мани падвалга олиб тушинглар..." дея бола-чақасини безорижон қиларкан... Ҳар куни ҳидо шу. Секин Абдурайим махсумдан гап сўраган эдим, у киши: "Куни яқин қолибди, қачонки фаришталар унинг хаёлида бутун мол-мулкани, ҳовли-жойини ёндириб юборгач, шўрликнинг юраги ёрилиб ўлади", девдилар. Дарҳақиқат, кейинчалик у "латтабўй" ўрнига "ана, ёнаяпти, ёнаяпти... Ўчир! Алангага сув сепинглар"... дея жон берган эди.

1

Қизилча — тилла.

Бир вақтлар бўлдики, отаси учун ҳатто бешикдаги боласини ҳам олиб бориб қамадилар. Фалончи бойнинг ўғли, писмадончи савдогарнинг ўғли, э, уми, руҳонийнинг ўғли-ку, анови халқ душмани, униси халқ душманининг думи, деб одамларни сўраб-суриштирамай, "тройка" қилиб, жавобгарликка тортаверадилар. Бир кунни домло Фитратдан бир айғоқчи: "Домло, отангизни эслай оласизми, отангиз ким бўлганлар?" деб сўраганларида, Фитрат унинг ниятини тушуниб: "Э, биродар, отамиз ҳам сизнинг отангиздек савдогар бўлганлар", деб жавоб берган эканлар.

Бухорои шарифда шундай ҳовлилар борки, ташқаридан қарасангиз жуда назарногир, афтода, лекин кичик кавза дарвозасидан кириб, нимқоронғи долондан ичкарига ўтсангиз, ана томошаю мана томоша. Айниқса, баланд супадан чиқиб уйга кирсангиз, нақш-нигорли, ойнабанд деворларга, турли хил шаклдаги токчаларга қараб бўйнингиз оғрийди... Оқил, доно кишилар шу хил ҳовлилардай зоҳиран содда ва афтодаҳол бўладилар.

— Онанг билан турибсанми, Лайлош?

— Йўқ, усто бобо, онам "дом"да турибдилар. Келин ҳовлига сиғдирмади.

— Онангни туппидек қорнига сан тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат, тўққиз дақиқа сиққанда, онанг сенинг ҳайҳотдек ҳовлингга сиғмабди-да!?

* * * * *

Ҳаво булут бўлса, икки киши гуноҳкор бўларкан. Чунки биттаси: "Ёмғир ёгади", деса, иккинчиси: "Йўқ, ёмғир ёғмайди", дейди. Гумроҳ бандалар-да, "Худо билади", деса-ку бўлади.

* * * * *

Юзма-юз келганда сандан аттайи салом кутган такаббур кишига албатта салом бер, бир еринг камайиб қолмайди.

* * * * *

Манам эшитган ва кўрганимни айтаман-да, жура. Пайғамбаримиз Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида ҳаж мавсуми тугагач, саҳобаларга фалон шаҳардаги фалончи қассобнинг ҳажи қабул бўлди, деб эълон қилибдилар. Қассобнинг ўзи келмаган экан. Икки-уч нафар қизиқувчан, синчков кишилар ўша қассобни излаб кетишибди. Кўрайлик-чи, бунинг қандай савобу каромати бор экан, дебдилар-да. Излаб-излаб уни топибдилар. Қассоб дўконида ишлаб турган экан. Ундан суюнчи олишиб, энг охирида, "Сизнинг қандай олижаноб фазилатингиз борки, Маккайи мукаррамага бормасдан туриб ҳажингиз қабул бўлди", деб сўрабдилар. Қассоб, бунинг ҳеч қандай сири йўқ. Фақат мен тарозига жуда эҳтиёт бўламан, ҳақни ноҳақ қилмайман, дебди. Ҳалиги кишилар изларига қайтиб, бегона бир кишини пойлашга ёллабдилар. Айғоқчи бир

четдан туриб қассобни кузата бошлабди. Қассоб тарозига ҳар гўшт ташлаганда ортиқчасини кесиб олиб бир халтага сола бошлабди. Кечликда уйига қайтганда ҳалиги айғоқчи ҳам унга эргашиб келади. Қассоб уйига киргач, у томига чиқиб яшириниб олади. Бир оздан кейин қассоб уйдан бир чўққани ҳовлига олиб чиқади, уни совун билан обдон ювиб-тарайди, кейин олиб келган халтадаги гўштан унинг оғзига бир тугун-бир тугун едиради. Бу мўжизани кузатиб турган ҳалиги айғоқчи ўзини тап этиб томдан ташлайди-ю, қассобнинг ёнига келиб, "Мен гуноҳкор, осий бандани кечирасиз, жанобларининг гўшт ўғирлаб келиб чўққани боқишларига ва ҳажга бормасдан туриб ҳажларининг даргоҳига қабул бўлишига боис нима, малол келмаса шу сирдан биз осий бандаларни воқиф этсангиз", дейди. Шунда қассоб, чўққадан сал нарироқ бориб, айғоқчига: "Бу чўққа менинг отам бўлади, у киши қарғиш олиб шу куйга гирифтор бўлганлар, бир неча йилдан бери унга қарашиб келаман, отам ахир", дейди...

Дарёи Шўрда бир балиқ бўларкан, ҳар куни сувдан чиқиб, "Худоё худовандо, илоё оби раҳматингни ёғдиргайсан", деб оғзини осмонга очиб илтижо қиларкан. Яратганнинг инояти билан осмондан шовиллаб оби раҳмат ёғаркан, унинг бир томчиси балиқнинг оғзига тушса, ундан жавоҳир, икки томчи тушса, тош ҳосил бўларкан. Оби раҳматдан хабар топган илон ҳам оғзини осмонга қараб очиб тураркан, унинг оғзига тушган томчилар заҳарга айланаркан...

* * * * *

Раҳматли Шариф Нурхон Бухорода яшаб, қашшоқликда ўлиб кетган Наққош гадо деган шоирнинг бир байтини тез-тез такрорлаб юрарди:

Кўп бўлсаям кетади,
Кам бўлсаям етади.

Энг катта бойлик — бу қаноат.

* * * * *

Бир пайт дўконда ишлаб турган эдим. Ҳаво ниҳоятда иссиқ. Ёнимдаги ёғоч катга шофирконлик пиримиз — раҳматли усто Маҳмудни ўтқазиб қўйганман. Тушга яқин Бобоев деган вакил келиб, ҳе йўқ-бе йўқ, мани сансираб кетди. Нега пахта теримига чиқмадинг, пахта-нинг душманмисан, дейди. "Шофиркондай жойдан пиримиз меҳмон бўлиб келганлар, тешага сув беришни ўргатаётган эдилар, пешиндан кейин албатта далага чиқиб нормани бажараман", дедим. Қани энди қулоқ солса! Жуда зол киши эди. "Ман сани ўз ёғинга қовураман", дейди. Оғзидан боди кириб, шоди чиқади. Ман ҳам қўлимдаги чўкич билан унга рўпара бўлиб, "Мани ортиқча ёғим йўқ, темирчиман, фақат пайу гўштим бор, ёғ сандада, туя ўғриси!" деб бир хезланган эдим, кажава қорнини судраб қочиб қолди.

* * * * *

"Қизил маъданчи" артелида ишлаб юрганымда Қодиров деган бир киши бошлиқ бўлиб келди. Катта охурлардан ем еб ўрганган. Ҳар кун ичим қурган дўконни муҳрлатиб кетади. Идорасига бораман, нима қилай, бола-чақани боқиш керак, ўртоқ Қодиров, дейман. Майли, бораверинг, усто, дейди. Бир кун ҳам ишласдан шотирларига усто Аминни дўконини ёпинглар, деб буйруқ беради. Ҳар кун ҳидо шу. Жонимдан тўйиб кетдим. Қоним суюлиб, Қодировнинг идорасига бордим, котибасининг ҳайҳайлашига қарамасдан эшикни жаҳл билан тортдим. Жуда шайтон одам эди, важоҳатимни кўриб, келинг, устажон, марҳамат деди, усталга ўтқазиб, бир пиёла чой қўйиб берди. Му-сулмонмиз-да, яхши гапнинг гадоси. Ўша заҳоти юмшадим. Хуш, устожон, нима гап, деб сўради. Шундай-шундай, деб нолиган бўлдим. "Э, устажон, анча овора бўлибсиз-да, ўзингиз овора бўлиб келиб юрмасдан, Ленин бобони юборсангиз ҳам бўларди-ку", дейди. Ҳайрон бўлиб, "Қайси Ленин бобо, у киши йигирма тўртинчи йилда вафот этганлар-ку?" десам, "Ҳа, соддасиз-да, усто бобо, соддасиз. Ленин ўлган бўлса-да, ленинизм тирик, у кишининг суратлари туширилган бир парча қоғоз ҳам топа олмадингизми, охи?" дейди нобакор. Шунда билдим унинг нимага шаъма қилаётганини...

— Усто бобо, эшитдингизми?

— Нимани?

— ОБХСС бошлиғининг уйдан бир миллион саккиз юз минг сўм пул, икки кило тилло чиқибди. Мол-мулкини мусодара қилиб, ўзини қамабдилар.

— Бу шўронинг билганича бор, қўйни ҳам семиртириб сўядилар-да...

Сураткашлар Ибн Синонинг суратини афсоналик Усто Сами бобони қантариб қўйиб чизганларидан хабаринг бор-а, Неъмат. Жуда ғайратли, шижоатли даванг чол эди раҳматли. Қучоққа сиғмайдиган болорларни ҳам азот кўтариб кетаверарди. Шу киши шаҳардан эски бир ҳовличани олмоқчи бўлиб, горкўмхўзга қатнайдилар. Кўмхўз бошлиғи Усматов бугун келинг, эртага келинг, дея у кишини роса овора қилади. Тинка-мадори қуриган Усто Сами бобо Зайниев деган нафақахўр мелиса ошнасига маслаҳат солади. Мелиса ҳам ҳушёр эмасми, отахон, Усматов Сиздан пора таъма қиляпти, заҳри маргига бир нарса олиб бориб беринг, дейди. Усто Сами бобо, пора учун пулим бор, лекин у хонасаллотга қандай қилиб бераман, охи, пора-ришва бериш шариятда гуноҳи азим саналади, умримнинг охирида гуноҳга қўл ураманми, дейди. Мелиса доно эмасми, бунинг учун бир ҳийлаи шаръий ўйлаб топади. Э, усто бобо, зап соддасиз-да, бир пачка уч сўмликни олинг-да, уша Усматовни хало топиб, шу пачка билан бетига бир тушуриб, мана буни олиб, ишимни тезроқ битириб бер, десангиз олам гулистон. Бир ҳафтага қолмай ишингиз ҳал бўлади, яна гуноҳ ҳам саналмайди. Чунки, сиз унга пулни уриб, мажбуран берган бўласиз. Пора саналмайди. Ўйлай-ўйлай усто Сами бобо бир даста уч

1

Болор — хари.

сўмликни топиб, Усматовнинг идорасига боради. Қараса, у ёлғиз экан. Усто Сами бобо ҳам тап тортмасдан унга рўпара бўлади-ю, пачка билан унинг ўнг бетига бир тушуриб, олинг ука, ана буни тезроқ, ишимни битказиб беринг, деб пулни унинг олдига ташлайди. Усматов пачкани олиб қарайди ва ғаладонга ташлаб, чап бетини тутлади.

— Худди шунақасига бу юзимга ҳам битта туширинг,— дейди.

Усто Сами бобонинг куйи ошиб:

— Ҳў, ўша таррагингни... — дея бақувват, гуштдор қули билан унинг чап бетига бир тарсаки тушурган экан, Усматов деганлари умбалоқ ошиб. вой-войлаганча усталнинг тагига кириб кетибди...

Зинҳор бу ёлғончи дунёда ўликдан жон, гаёйдан садақа, хасисдан насиба, товуқдан сут сўраманглар.

Уруш йиллари районимизда Искандар Камол деган райижроқўм раиси бўларди. Керак бўлса-бўлмаса, ҳар ҳафта бир марта отини ҳавасакка нағаллатарди. Ўзиям нақ тўққиз пудча келарди, огирлигидан ҳар ойда бир от алмашарди. Мажлисларда раисларга: "Ўв, Рафиқ Пўлот, биласанми, ман кимман? Мани Искандар Камол дейдилар. Бу қорин пахтанинг сувидан катта бўлган, истасам, уйингни куйдираман, тайини шудгор қилдираман, ўрнига шалғам экаман!" дея дағдаға қиларкан. Тавба, унинг бу хил сўзларини райқўмнинг иккинчи

котиби — Плуг деган ўрус ҳам ўрганиб олиб, "Маники уй куйдиради, тайини карчёфка қилдиради, жайига шалгам икади!" дерди. Ҳалиям ёдимда, Хайрободининг бўйидаги Чориқулбой қурган қулубда кўп кишилик мажлис бўлувди. Искандар Камолни ишдан олганларида Усмон Юсупов бесўнақай қорнига туртиб, "Манави ичи буш ёғли қозонни нега кўтариб юрибсан?" дея аския қилганда ҳамма кулиб юборган эди.

* * * * *

Гавраил Муллоқандов деган хушовоз ҳофиз бор эди. Ўзиям ҳофизмисан ҳофиз эди. Амирнинг рикоби ҳофизи Довудгача авлод бўларкан. Бир куни пўстакчи дўстим Туроб Ҳусан билан шуни олиб келиб базм қилдик. Ўзимиз учун "Хонақои", "Ё, ҳаёттаннаби" ашулаларини айттирдик. Бай-бай, юракларимиз сел бўлиб турганда, қаёқдан ҳам эшикда фўрмали Мурод милиса кўриниб қолса бўладими! Бечора Гавраил шартта даромадни буриб юборди:

Яшасин шўро ҳукумат,
Электрни бойлади-ей.
Сталинга минг раҳмат,
Риштани барбод айлади-ей...

* * * * *

— Кароматов ука!
— Лаббай, тақсир?
— Дилдор, Умид, Баҳодир сизга набера бўлса, манга абера бўлади. Ҳожисиз, қани омин, денг, шулардан сиз абера, ман набера кўрайлик, у ёғини кейин ўйлаб кўрамиз.

* * * * *

Чинорлар ва япроқлар

Ҳазрати Сулаймон барча қурт-қумурсқа, қуш ва жониворларнинг тилини биларканлар. Бир куни у киши хотинлари билан супада ўтирсалар, иккита чумчуқ парт-парт учиб, бир-бири билан уруш бошлайди. Қулоқ солибдилар, нар чумчуқ "Юр, уйга кир", деса, макиёни "Бормайман уйингга, анови пати юлуғинг борсин", дермиш. Эркак чумчуқ: "Юр уйга деяпман!" деб дағдаға қилибди. Макиён чумчуқ эса: "Агар яна шундай урсанг, ҳазрати Сулаймонга айтаман", дебди. Эркак чумчуқ: "Эҳ-э, Сулаймонинг ким бўлибди? Агар истасам, уни бир уриб дарёга ғарқ қиламан!" дебди. Ҳазрати Сулаймон кулиб юборибдилар. Бундан хотинларининг жаҳли чиқиб, "Ҳа, нимага куласиз", деб сўрабди. Ҳазрати Сулаймон эр-хотин чумчуқлар орасидаги ҳангомани айтиб берибдилар. Хотинлари "Эркак чумчуқни чақириб терганг", дебди. Ҳазрати Сулаймон чумчуқни чақириб: "Нега мени бир уриб дарёга ағдариб юбораман, дединг?" деб сўрабдилар. Нар чумчуқ: "Э, тақсири олам, агар шундай демасам, бу жуфти ҳалолим мендан қўрқмайди-да", деб жавоб берибди. Охир-оқибат йиллар ўтибди, кунлар ўтибди. Оллоҳ таолонинг қудрати билан ўша нар чумчуқ сабаб ҳазрати Сулаймон дарёга ғарқ бўлган эканлар. Э, бунинг ҳикояси узун...

Танноз хотинга эрк берсангиз, сиздан минора ясаб, бошингизга лайлак бўлиб ин қуради.

— Устозим усто Хайрулло бобони билсанг кераг-а. Неъмат?

— Билардим.

— Раҳматли гардани узун, чуққисоқол, чайир одам эди. Ўзи Чоржўйдан, қувғунга учраб Пешкуда тургун бўлиб қолган туркманлардан. Жаҳли тез, иккита хотини бор. Дастурхонидан қора майиз, ёнғоғу асал аримасди. Энди, ўзинг ўйла, ўша Сталин замонасида иккита хотин олиб бўлармиди? Олганда ҳам боқиб бўлмасди. Ётган жойи жаннатда бўлсин, ундан кўп нарсани урганганман. Ғайрати уч-тўрт йигитча бор эди. Биринчи марта от нағаллаганимда михни андак қийшиқроқ урган эканман, қўлидагп учли чуқкич билан қўлимга бир туширган эди, икки ҳафтача ишлай олмай, шўрпахта босиб юрганман. Бутун Зандани, Пешку, Вобкент бозорларини ўроқ, кашкорд, капкир, мўртгардон, кетмон, теша, пойтеша билан таъминлаб, от-эшакларни нағаллардик... Бир куни дўконда ишлаб ўтирсак, Турди Қора деган киши кириб келди. У беш-олти марта иш қилдириб кетса-да, сира ҳақини тўламас, тўлашни хаёлига келтирмас эди. Бу сафар битта теша олиб келибди. "Усто бобо, шу тешани тезгина пешлаб берсангиз" деди. Усто Хайрулло бобо "Ҳозир вақтим йўқ эди-ку", дея баҳона қилган бўлди. Турди Қора кўнмади, усто мажбур бўлиб тешани пешладилар. Мен чарх тортиб турдим, тезлаб унга бердилар. Уям тешани индамай хуржунга солиб эшикка йўналди. Шунда усто Хайрулло бобо: "Ўртоқ Қараев, тешани бу ёққа олинг, жиндай иши қолибди", дедилар. Турди Қора тешани берди, усто уни олиб ўтхонага қўйдилар. Бир оздан сўнг омбир билан ушлаб икки-уч ерига болға

уриб, "Қани, ўртоқ Қарасев, очинг хуржунингизни", дедилар. У гилам хуржунини очган эди. тешани унга ташлаб, "Хуш, хайр", дедилар. Турди Қора хурсанд бўлиб хуржунини олганча эшикдан чиқиб кетди. Унинг қораси ўчгач, усто Хайрулло манга буюрди: "Анав текинхўрнинг дешаси душиб қалди, югур, алиб гал". Дарҳақиқат, остонадан ўтаверишда унинг тешаси тўнтарилиб ётарди. Ҳали совиб улгурмаган. Омбир билан зўрға олиб келиб, устозга бердим...

* * * * *

Текин теша хуржун тешар.

* * * * *

Устолик ҳам шоирликдай гап: бировлар фақат нон учун ишлайди, бировлар шуҳрату шон учун. Элнинг хизматини ҳалол бажарсангиз, тер тўкиб меҳнат қилсангиз, нонингиз ҳам бутун бўлади, обрўингиз ҳам ўз-ўзидан ошаверади. Фақат ном таратишга ҳирс қўйсангиз, итни ахта қилган устага ўхшаб қоласиз. Ах-тачи уста ҳақидаги ҳикоятни эшитганмисан? Бўлмаса, эшит. Бир доврўқталаб, яъни шуҳрат-параст киши бор экан. Шу бир танга ҳақ олиб, кучукларни ахта қиларкан, сўнг уша тангага совун олиб қўлини юваркан. Хотини бундан озурдахотир бўлиб: "Дадаси, бу ишингиздан рўзғорга нима фойда?" деб сўраса, "Фойдаси билан ишинг бўлмасин, одамлар мани усто, сани усто хотин десалар бўлгани", дермиш.

* * * * *

Зинҳор бу мани шогирдим, ўзим қўлини ром қилганман, дея ёшларни улуғларга таниш-тирма, уларнинг ўзлари сани устозим, деб улуғласинлар.

* * * * *

Жиянларимдан бири уч яшар ўғилчасини белига миндириб олиб уй уртасида эмаклаб юрар, бола қийқириб: "Ишша-ишша... хих!" дер эди. Бу ҳолни кузатиб турган отам мийиқлариди кулиб:

— Ўғлингга эшак минишни ўргатяпсанми?— дедилар унга,—"Ишша... хих!" ни ўргатгунча "Чуҳ" дейишни ўргат, шунда ўзинг ҳам от ўрнига эшак бўлмайсан, ўғлинг ҳам ҳақиқий чавандоз бўлиб етишади.

* * * * *

"Саноат" кўлхўзида "Гаранглар" деган тўпор бўларди. Янги уйланган бир гаранг йигит омов-сохтиғ билан ҳўкизларни олдига солиб, саҳарликда ер ҳайдашга чиқарди. Пайкал бошига етиб келгунча тонг кўкариб қолади. Ер ҳайдайман деса поза йўқ, ҳовлига қайтиб айвон остини, оғилхонани қидиради. Ҳеч қасрдан топа олмайди, мажбур бўлиб отасини уйғотибди:

— Ҳа, тинчликми?— сўрабди отаси.

— Тинчлик, поза қасрда, топа олмаяпман?

Отаси ётган ерида:

— Яхшироқ қара-да уша қўйган ерингни, поза менинг кўлтиғимдами?— дебди.

1

Поза — омовга кийдириладиган чўян тиш.

Гаранг ўғли беихтиёр қўлтиғини пайпаслабди-ю "Топдим" дея қичқириб юборибди.

* * * * *

— Нсъмат!

— Лаббай, ота?

— Ҳазрат Нақшбандхонни¹ билармидинг?

— Ҳа билардим, дуо ҳам олганман.

— Раҳматли зап олижаноб зот эдилар-да. Парвардигорнинг ўзи кечирсин-у, янглишмасам, тирик чилтонлардан биттаси эдилар. Хотин, бола-чақа йўқ, таркидунё қилиб ўтдилар. Гузар вакил Мирзо дўлобнинг янги ҳовлисига қўшни эдилар. Кичкинагина ҳужрада яшардилар. Бор бисотлари битта эски пўстак, битта офтоба эди, на кўрпа-тушак, на қозон-товоқ, ҳатто чойнак-пиёлалари ҳам йўқ эди. Бу ҳужрани бир мартагина кўрганман. Ҳалиям кўз олдимда турибди: ҳазрат жойнамоз устида чўкка тушиб рукуга кетганлар, ингичка бўйинлари ўнг елкалари томон сал қийшайган... Мирзо дўлобнинг айтишича, бирор киши ҳазрат Нақшбандхонни ухлаганларини ёки ёстиққа бош қўйганларини кўрмаган экан.

* * * * *

Шаҳарга янги кўчиб келган йилларимиз эди. Чўпбоз гузарида ўтган бир маросимда олифта бир кимса Чори бобо деган жондорлик кишига "Ўв саҳройи!" деб таъна қилувди, унинг

¹ Етти пирнинг бири — Хожа Али Рометаний шажарасининг сунғи вакили.

бу гапи қишлоқдан янги кўчиб келганим учун манга ҳам тегиб кетди. Ранг-рўйимда ўзгариш зоҳир бўлди шекилли, Нақшбандхон секин:

— Хафа бўлдингиз-а, устожон?— дедилар.— Парво қилманг, ҳар қанақа одам бор-да, аслида бизам рометанликмиз. Ота-боболаримиз Мирмуллода макон топганлар. Энди шаҳару саҳро масаласига келсак, Оллоҳ таолонинг яратгани ун саккиз минг олам бўлган, шаҳар билан қишлоқни эса бандаларнинг ўзи қурган, шунинг учун ҳам биров-бировидан қизганиб яшайди. Айтайлик, ҳозир мен саҳрога борсам-у, ут уришга қўлим келмаса, ўша ердаги оддий бир бала ҳам "Ҳи, шаҳри" деб кулади.

— Анави киши бала эмас-ку, ҳар қалай, дедим қизариб.

Нақшбандхон мийиқларида кулдилар.

— Тўғри, бала эмас, лекин балаликларича қолиб кетганлар. Кенг бўлинг устожон, гуноҳи ҳам шу соқолли баланинг ўзига.

Ҳазрати Нақшбандхон тўй, хатми қуръон ёки ифторликда кўп овқат емасдилар. Бирор марта у кишининг овқат чайнаганларини кўрмаганман. Чим-чим татиниб қўярдилар. Маросим тугаб, дарвозадан чиқиш олдидан эса у кишининг одатларини билган хонадон эгалари бир қийиққа иккита нон, бўғирсоқ, қанд-қурс тугиб берарди. Ҳазрат тўйхонадан чиқиб, маҳаллага яқинлашганда болалар чувиллашиб ўраб оларди.

— Мангаям беринг, бобожон...

— Манбаям тет...

— Мне тоже...

Нақшбандхон болаларга биттадан қанд тарқатардилар, етмаганига бир тишламдан нон улашиб чиқардилар. Ҳар куни неча жойга айтилсалар, албатта, шунча марта болаларга қанд-қурс, бўғирсоқ ва нон тарқатардилар. Болалар ҳазратнинг бу ишига кўникиб қолган, чунки ота-оналари уларга Нақшбандхоннинг қўлларидан нарсга олиб ейиш — савоб, деб ўргатган эдилар.

* * * * *

— Иложи бўлса, ҳар куни бориб Нақшбандхондан дуо олардим. Ўша куни қандай мушкул ишим чиқсаям, албатта, осонгина ҳал бўларди.

— Тўғри, имтиҳонлар олдидан манга ҳам икки-уч марта дуо олиб бергансиз. Ўшанда мени ёмон кўрган энг баттол домлалардан ҳам "беш" олиб келганим эсимда.

* * * * *

Гузаримизда бир тақводор киши бўларди. Охиратим обод бўлсин деган ниятда ўн етти ёшли қизини никоҳлаб бериш учун ҳазрат Нақшбандхонга одам қўйибди.

— Кимга?— деб сўрабдилар ҳазрат.

— Ўзларига— дебди гузар вакил. Ҳазрат бир сесканиб, қизаргандек бўлибдилар, сўнг аста бош кўтариб:

— Нима қиларди у кимса мани гуноҳга ботириб? Ахир, у қиз мани наберамга тенгку... Кейин ҳадемай манга аталган парию ҳур-ғилмонлар васлига етсам керак,— дебдилар.

Ҳалиги тақводор киши уялиб, бир неча кунлар ҳазратимга рупара келолмай юрди. Кейин кўпчилик олдида ул зотнинг оёқларига йиқилиб кечирим сўради.

— Туринг, ука, жойингиздан. Сиздан хафа эмасман. Сиз карнайсиз, карнайчи бошқа... Яратганнинг ўзими ёки у бунёд этган шайтонми шу гапни кўнглингизга солган эканки, сиз айтгансиз... Сиздан хафа бўлсам, Оллоҳ таолога хуш келмас,— дедилар ҳазрат.

Юнусободдаги қўшнинг мулло Шокир эсингдадир, зап ғалати қария эди-да. Бирда ўз қўли билан шилпилдоқ пишириб, мани зиёфат қилувди раҳматли. Берган тузига рози бўлган бўлсин. Ўлмасидан сал аввал пастдаги дўконда сут очиратида кўриб қолувдим. Кулибгина бир воқеани айтиб берувди.

— Э усто оғайни, қариликда сут ичиб турмаса бўлмас экан,— деган эди у.— Инқилобдан олдин, то куни кечагача ҳам бу ерлар олмазор, узумзор эди. Сал нарироқда бизнинг чорбоғимиз бўларди. Мол-қол, мева-чева дегандек. Сут-қатиқ ҳам сероб эди. Челак-челак сутни ачитиб ариққа оқизардик. Ўшаларни уволи тутди бизни. Бола эдим, ҳар куни Янги шаҳарга сут-қатиқ, сариёғ, қурт, сузма обориб сотардим. Ўшанда "Худоё худовандо, урислар кўпайсин, суту қатиғимизни сотиб олади", дея дуо қилганларим эсимда. Бунини қаранг-ки, инсон боласининг сидқидилдан қилган дуоси ижобат бўларкан. Ҳадемай айтганларим ҳам кўпайди. Шаҳарда мол боқиш қатағон бўлди. Ҳовлилар ўрнига "дом"лар тикланди. Сут-

қатиқни ҳам дүкондан оладиган бўлдик. Бир қошиқ сутга интиқ бўлиб эрталабдан навбатга турамиз. Ҳай, шунисига ҳам шукр...

Шу гапдан уч кун ўтгач, мулло Шокир қазо қилибдилар, деган хабар келди. Жанозага бордим. Ўғлининг айтишича, эрталаб ўзимизнинг дүконга сут келмагани учун катта йўлнинг нарёғидаги дүконга ўтган эканлар. Мошина уриб кетибди.

— Мошина босмас эди-ю, қулоғи оғир эди-да. Ўлган жойида ҳам суту қон аралашиб, ҳалқоб бўлиб ётганмиш. "Эсиз одамизод",— деди мачитнинг сўфиси афсус чекиб.

Ваҳобча бобони билардингми, Неъмат. Жуда ғалати одам эди-да, раҳматли. Ўзи чўпдай ориқ, бир кўзи кўр-пучак бўлсаям, юраги отнинг калласидай эди. Дарвоза Саллохонадаги жуҳудларнинг мазорида қоровуллик қиларди. Ҳеч балодан қўрқмас эди. Шу бир ривоят айтувди, ҳозир ёдимга тушиб кетди.

Билмадим қачон, қайси бир амир даврида ришва-порахўрлик авж олиб кетади. Амир барча аркони давлатини чақириб, Бухорода ҳаром луқма сўйдиган кишиларни топиб, бу ерга олиб келинглари, деб уларга ўн кун муҳлат берибди. Айтилган муддатга яна уларни ўз ҳузурига чақирибди. Вазир-у вазаролар ер ўпиб, тақсири олам Сизнинг сояи давлатингизда барча фуқаролар ҳалол еб, ҳалол ичиб юрибдилар, бирор-та ҳам пора оладиган, ҳаром кишини учратмадик, дебдилар. Амир уларнинг тилёғламликларидан дарғазаб бўлиб, "Зиндон!" дея қичқирибди. Мирғазаблар туртиб-суртиб уларни

олиб чиқаверибдилар. Навбат бош вазирга келганда, олампаноҳ, бир қошиқ қонимдан кечсангиз, бор гапни айтаман, дебди. Амир "Гапир" дея энгак қоқибди. Бош вазир амирнинг ниятини тушуниб:

— Тақсири олам, Бухорои шарифда емай-диган, пора олмайдиганлар бисёр экан. Мана бу ёқда мазори Ғарибон, юқори томонда Ҳазрати Имом, қибла томонда мазори Кабирон, қуйи томонда Мазори жуҳутондагилар, қолаверса, Сиз билан камина емаймиз ҳам, олмаймиз ҳам, қолганларнинг гуноҳи-савоби ўзига,— дебди ер ўпиб.

Амир:

— Бухорои шарифда тириклар орасида ҳаром емайдиган ва олмайдиган бир киши кифоя,— деб бош вазирни ҳам зиндонга ташлатибди.

Ана шундан кейин бу шаҳарда ришвахўрлик бироз камайган экан.

* * * * *

Подшо пақир бўлса,
Ўғрилар ботир бўлар.

* * * * *

Бир куни эрталаб Кўкча масжидига бормоқчи бўлиб "Сакқизинчи" трамвойга тушдим. Одам тиқилинч. Ён томондан "Отахон, мана бу ерга ўтиринг" деган заифона овоз эшитдим. Қарасам, бошига оқ сарандоз солган бир аял. Салом бериб, ўрнини бўшатди. Ўтирдим. Кетаяпмиз. Бир оздан сўнг одам сийраклашди. "Сизни танимаёпман, қизим", дедим. У кулиб:

Падари бузруквор фарзандлари

"Ёлман" дейишингиздан бухороликка ўхшайсиз, отахон" деди. "Ҳа, Бухоройи шарифданман", дедим. У елкамга кафт учини тегизиб, тавоф қилган бўлди. Анча жойгача суҳбатлашиб бордик. Беш вақт намоз ўқиркан, ёш қизларни эскичага ўқитаркан. Бир жойга етгач, "Ҳали пешин намозига эрта, бизни уйга тушиб, бир пиёла чой ичасиз", дея қисталанг қилиб қолди. "Йуқ" ҳам деб кўрдим, қўймади, ҳовлисига олиб келди. "Сиз билан ота-бола бўламиз", дейди. Очиғи, унинг эътиқодига қойил қолдим. Лекин у кимлигини, нима иш қилишини айтмади. Мен ҳам қайтиб сўрамадим. Уйга кирдик. Деванга ўтирдим. Деворга қоқилган қолингилам устига бир дутор осиглиқ. "Бу дуторни ким чолади, қизим?" деб сўрадим. "Гоҳида чертиб турардим" деди. Ҳеч нима демай юзимни четга бурдим. Бир пайт ўзи гап очиб қолди. "Отахон, икки-уч марта сўрадингиз, айтмадим. Лекин сиз мени аввал кўп кўрган, дутор чалганимни ҳам эшитгансиз. Яхшироқ қаранг" деди. Шунда лоп этиб эсимга тушди. "Эсладим, сизни телевизорда кўрганман", дедим. "Топдингиз, мен Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Мавлуда Аъзамова бўламан", деди.

Уша кунни у дутор чолмади. Аксинча, токчадан Қуръони каримни олиб, бирам қироат қилдики, қўнғироқдек товуши ҳозир ҳам қулоғимда жаранглаб турибди. Кетишим олди-дан оқ рўмолга бир нималар тугиб бераркан, "Отахон, дуо қилинг, Оллоҳ тавба-тазарруларимизни ўз даргоҳида қабул қилсин", деди.

Орадан бир-икки йил вақт ўтгач, эшитсам, Мавлудахон ҳам қазо қилибди. Ҳозир уни дуода эслаб тураман. Худо ўзи кечиргувчи, раҳмат қилган бўлсин...

— Ҳа, Лайлош, яна хонадор бўлдингми?

— Бу охиргиси, усто бобожон. Бошқа уйланмайман.

— Олганинг кимни қизи экан?

— Танаймайсиз, отаси нарўдни кантролда ишлаган, ўзи магазинчи, кўзи туқ хотин.

— Аввалги эри ўлган эканми?

— Йўқ, эрининг характери ёмон экан, ўтган йили ажралибдилар.

— Ҳимм, сани характерингни яхши, дейдими? Ҳа майли, оқибати кор бахайр бўлсин. Лекин, хафа бўлмасанг, бир гап айтаман. Ҳали ёшсан. Бошқачароқ йўл тутсанг бўлармиди. Бировни хотини бировга хотинлик қилмайди. Яна бу ёлгончи дунёда эрсизга эрмак бўлиб қолма, дейман-да, Лайлош...

Бизларнинг тўпорлик Қобилбек деган бойвачча қадим замонда Гадоёлар қишлоғидан бир қизни яхши кўриб қолади. Қиз ун беш ёшда, жуда черайлик экан. Қобилбек отасининг норозилигига қарамасдан ўша қизга совчи қўяди. Тўй-томоша қиладилар. Гадоёнинг қизи эски чордевордан дабдабали, ясатилган уйга бойвучча келин бўлиб тушади. Уй қўша-қўша гиламлар, бахмал, адрас кўрпалар, парқу ёстиқлар билан безатилган экан. Бир кун Қобилбек ишдан қайтса эшиги ёпиқ эмиш. Ҳайрон бўлиб, эшикка яқин келиб қулоқ солибди. Ичкаридан гўнғир-гўнғир овоз эшитилармиш. Эшикнинг тирқишидан секин мўралабди. Қараса, хотинининг елкасига эски, гулдор бир тўрва осилган,

қўлида узун бир гаврон эмиш. Қобилбек баттар ҳайрон бўлибди. Бир пайт хотин уйнинг у бурчагидан бу бурчагига бориб, тилла билакузукли, хинадан қизарган кафтчаларини чўзиб, "Хайр қилинг! Барака топкур, худо йўлига хайр қилинг, садақа — радди бало", дермиш йиғламсираб.

Қобилбек шартта эшикни очибди-ю:

— Бу нима қилиқ?— дебди жаҳл билан.

Келинчак чўчиб, қўлидаги гаврону елкасидаги турвани бир четга улоқтириб:

— Шундай, ўзим... "гадой-гадой" уйнаётган эдим. Сиз йўқ, зерикиб кетдим,— дебди.

Ана шунақа, қуш уясида кўрганини қилади, деганлари шу бўлса керак.

Айтишларича, манғит ҳукмдорлари орасида амир Аҳадхон анча одил ва тadbиркор бўлган экан. Ушанинг замонасида узимизнинг Шоҳиаҳси гузарининг Калғайлар тўпорида бир кампир яшаркан. Бола-чақалари ёшликда ўлиб кетган экан. Бисотида битта эчкиси бор экан. Эчки бир корсон сут бераркан, кампир шу билан тирикчилик қиларкан. Бир куни унинг эчкисини ўғирлаб кетибдилар. Кампир гузар вакилига айтибди — эшитмабди. Оқсоқолга айтибди, миршабга боринг, дебди. Миршабга, ундан раисга билдирибди. Эчкининг дараги топилмабди. Энг охирида кампир ҳассо таяниб, мункиллабгина аркка қараб йўл олибди. Аркони давлат у деса, бу дебди, хуллас, қайсар кампирни амир Аҳадхоннинг ҳузурига олиб киришга мажбур бўлибдилар. Амир ундан арзини сурабди: "Нима гап, эна?" "Бисотимда

биттагина эчким бор эди, шуни ўтган кеча ўғирлаб кетдилар..." Амир бирпас ўйлаб туриб: "Э, энам-а, энам, ухлаб қолибсизда-а?" дея мийиғида кулибди. Кампир амирга нурсиз кўзларини қадаб: "Тўғри, ман ухлаб қолганим рост, лекин сиз — мамлакат подшоси уйғоқ, деб ўйлаган эдим. Агар Сиз ҳам ухлаганингизни билганимда зинҳор ухламас эдим" дебди. Аҳадхон бу гапдан қаттиқ таъсирланибди. Ўша заҳоти бутун аркони давлатни чақириб, эчкини топишга уч кун муҳлат берибди. Орадан икки кун ўтгач, эчки Ҳазора деган қишлоқдан топилибди. Лекин ўзини эмас, пўстагини топиб келиб кампирга кўрсатибдилар. У пўстакни таниб бағрига босибди. Амирнинг ҳукми билан ўғрини жазолаб, кампирга яхши бир ҳовлижой, битта говмиш сигир берибдилар.

Бу ҳикояни эслашимдан мурод, сизлар Оллоҳга шукр қилинглар, ҳозирги президентларинг туну кун ухламасдан эл-юртнинг хотиржамлигини ўйлапти. Худобехабар каззобларга қарши чиқарган қарори ҳам айни элнинг кўнгилидаги иш бўлди.

* * * * *

Қадим замонда дарйонинг нарёғида битта она Лайлак бор экан. Шу лайлак тўрттагина тухум қўйибди. Кейин уларни иссиқ бағрига босиб ётган экан, ойу кун яқинлашиб, тўрттагина жўжа очиб чиқибди. Иккитаси қиз экан, иккитагинаси ўғил. Хўп, ана санингча бўла қолсин. Иккитаси — мокиён, иккитаси — хўроз. Хуллас, вақтеки етиб, кунлар исиб кетгач, болаларини дарйонинг бу қирғоғига олиб ўтмоқчи бўлибди. Кейин улар билан савол-жавоб

қилибди. Биринчи қизини чақириб сўрабди: "Айтчи, сани дарйодан ўтказиб қўйсам, эрта катта бўлсанг нима қиласан?" "Катта бўлсам, Сизни жонимдан яхши кўраман, қарисангиз ҳар куни чумилтираман, касал бўлсангиз боқаман" дебди. Она лайлак, "Бир мавсум шошмай тур" дебди. Кейин биринчи ўғлидан сўрабди. "Катта бўлсам, Сизни жонимдан ҳам яхши кўраман, нима десангиз айтганингизни қиламан" дебди. "Сан ҳам бир мавсум шошмай турасан" дебди. Навбат иккинчи қизига келади. "Худо хоҳласа катта бўлсам, аввал муносиброғи топилса, турмушга чиқаман. Вақтини топсам бола-чақам, эрим билан келиб Сиздан хабар олиб тураман" дебди. Она Лайлак уни елкасига миндириб дарйодан буёққа олиб учади. Қайтиб бориб кенжа ўғлидан сўрайди. Ўғли: "Катта бўлсам, насиб бўлса, хотин оламан, бола-чақа қиламан, ака-опаларимдан хабар олиб тураман, ҳаммамиз биргалашиб Сизнинг хизматингизда бўламиз" дебди. Бу ўғлининг гапи унга жуда маъқул келиб, уни ҳам дарйодан олиб ўтибди...

Хўш, айт-чи, Бобиршо, нимага иккита лайлак боласи дарйонинг нарёғида қолиб кетди?.. Билмадинг. Эшит, чунки, аввалги бир ўғли ва бир қиз лайлакча ўз оналарининг раъйига қараб, унга ёлғон сўзлаган эдилар... Тўғри айтдинг, яна улар "насиб бўлса", "худо хоҳласа" демаганлар... Энг асосийсини айтайми? Энг асосийси, дарйонинг бу ёғига ўтказилган лайлакчалар аҳл бўлиш, ҳали баалоғатга етмасданоқ турмуш қуриб, зурёд қолдиришни ният қилган эдилар...

Энди ўзинг ўйла, манга отангни бир ўзи қарагани яхшими, ёки сан, Нодир, Собир, Манзура, Муҳаммаджон... ҳаммаларинг биргалашиб қарашганларинг яхшими?... Баракалло...

Шунинг учун ҳам қадимгилар лайлакни хосиятли, ақлли қуш дейишган-да, чироғим.

* * * * *

Мен сизларга бир гап айтай. Шайтоннинг гапига кириб ҳе...еч худога шак келтирманглар. Шак келтирганлар, Шариф Нурхон раҳматли, айтмоқчи, атаистларнинг анчасини кўрдик. Инқилобдан кейин энг кўп жавр кўрган қавм муллолар бўлди. У бадбахтларнинг қолган-қутган тириклари Бухорони тарк этишди. Кўплари қочиб бошқа юртларда жон сақладилар. Айримлари соқолларини қириб, номларидан "Хўжа", "Сайид", "Мулло", "Худо" сўзларини ўчириб, қишлоқлардан макон топишди. Калхўзда ишлай десалар ҳаракат йўқ, оғир иш қилишмаган, ноилож кўнадўзлик, аравакашлик, ҳўкизбоқарлик қилишга мажбур бўдилар.

Қирқ тўққизинчи йилда Наримон калхўзида Мулло Тойир деган бир улуғ зот бўларди, у ҳам юқоридаги муллолар тоифасидан эди. Фақат соқолларини қирмаган эдилар. Бир куни шу киши пахта ерига туташ йўлда калхўз ҳўкизларини ёйиб, китоб ўқиб ўтирарди. Тўсатдан лўккавой да райкўмни биринчи котиби Эгамназаров деган чорпаҳил киши раис билан келиб, мошинадан тушади. Салом йўқ, алик йўқ "Ҳа, бобой, нима қилиб ўтирибсан?" дейди сансираб. "Ҳеч нима, ҳўкиз боқиб ўтирибман, ота" дейди Мулло Тойир. Ушанда каттадан-кичик ҳамма раҳбарларни ота дейиши урф бўлган эди. "Ҳўкизларни пахтада боққани уялмайсанми?" дейди дўқ уриб. "Худо шоҳид,

1

Лўккавой — Газ-67 машинаси.

пахтада боққанним йуқ, ота! "Бизда аниқ маълумот бор, пахтани душманисан, ёт унсур" дея чолни бир туртади, муллонинг қўлидаги китоб учиб кетади. Бу ҳам етмагандек, Эгамназаров жаҳл билан китобни ҳам тепиб юборади. "Ҳай-ҳай, китобни тепманг, тепсангиз, ана мани тепинг, ўртоқ Эгамназаров!" дея фарёд чекиб, унинг оёғи остига ўзини ташлайди. Муллонинг важоҳатидан Эгамназаров бир сескангандек бўлиб, хум калласи қалтираб кетади. Сўнг ҳеч нима демасдан ўгирилиб машинасига аранг чиқиб олади-ю, раисни ҳам қолдириб жўнайди! Худонинг қудратидан, уйига қайтиб мошинасидан туша олмайди. Тўғри Шехжалолдаги област касалхонасига олиб борадилар. Орадан уч кун ўтгач райкўмнинг лўккавойи Мулло Тойирни олиб кетибди деган овоза тарқалди. Кейинроқ эшитсак, Мулло Тойирни Эгамназаров ёнига, касалхонага олиб борибдилар. Эгамназаров оппоқ чойшабга ўралганча лаби-даҳани қийшайиб, қопқора чуйкаб ётган экан. У кишини кўриши билан инқиллаб кароватдан муллонинг оёқлари остига думалаб тушибди-ю: "Тавба қилдим... тепинг мани, мулло бобо, тепинг!" дея ғулдирабди. Мулло Тойир: "Туринг ўрнингиздан, отам, Сиз мани тепмовдингиз, худонинг каломини тепувдиз...из, кечиримни мандан эмас, худодан сўранг" дейди. Лекин Эгамназаров ўрнидан тура олмайди... бир умрга...

Неъмат, қайн отанг усто Шомуроднинг Асрорхўжа деган жўрасини билармидинг? Ҳа, ўша букригина, сергап чолни. Қайн отанг раҳматли уни "гуржи" дерди ҳазиллашиб. Жудо ғалати

Бухорони шарифда шанбаллик

эди раҳматли. Ўша Саид Асрорхўжанинг яккаю ягона Достон деган етимча ўгли бўларди. Онаси болалигида ўлиб кетгани учун кўп эрка эди. Нима бўлганини яхши билсанг ҳам, такрор эшит, бошқалар ҳам эшитсин. Достоннинг таърифи отасининг оғзидан сира тушмасди: "Бугун Достонхўжа тарихдан беш олиб келдилар", "Достонхўжа Дарвонизм деган домлаларидан ҳам яхши биларканлар", "Достонхўжа одам маймундан пайдо бўлган дейдилар", "Кеча Достонхўжа уч юз кишига маъруза қилибдилар", дея оғзидан бол томиб ўглини мақтарди. Алқисса, Достонхўжа институтни битириб қишлоқ мактабига ишга келади. Айтишларича, жудо маҳмадоно экан. Тезда уни завуч қилиб қўядилар. Болалар тугул катталарга ҳам у: "Мани Достон Асрорович денглар" деб уқтираркан. Тезда Достон Асроровичнинг доврўғи ярим туманга таралади.

Якка ўғил эмасми, Саид Асрорхўжа уни узоқ Қорақўл районидан бир қизга унаштириб қўяди. Достон билан бирга ўқиган экан. Олсам ҳам шуни оламан, олмасам ҳам шуни оламан, дебди. Эсимда, бир даврада отаси, "Достонхўжа шоир бўлдилар, уйқуларида ҳам шсър ўқиб чиқадилар" деб мақтаган эди. Бир куни тўйдан олдин Саид Асрорхўжа чолларни тўплаб мавлуд ўқитди. Мани ҳам айтувди. Достон отасининг ялиниб-ёлворишларига аранг кўниб. даврага чой-пой олиб кириб турарди. Раҳматли қори Ҳикмат худою пайғамбардан амримаъруф қила бошладилар. Шунда пойгакда қовоғини солиб ўтирган Достон радиодагидай гапириб, "Мулло бобо"!— деди. "Лаббай, Достонжон" де-

1

Дарвинизм демоқчи.

дилар қори Ҳикмат. "Айтинг-чи, ўша таъриф-лаётган худоингиз эркакми, хотин?" Беписанд бу саволдан ҳамма ҳанг-манг бўлиб қолди. Қори Ҳикмат: "Билмайман. Достонжон, кўрганим йўқ, Сизга кўрсатса кейин биласиз" деди синиқ овозда. Асрорхўжа хижолат чекиб: "Кечирасиз, мулло бобоси, энди Достонхўжа ҳали ёшларда" деди. Лекин ҳафта ўтмай худо Достон Асроровичга кўрсатди. Ўнг оёғининг бош бармоғи оғриди. Қаратмаган табибу духтир қолмади. Жарроҳлар олти ой давомида оёғини бўғин-бўғинидан то сонигача кесдилар...

Асрорхўжа ўғлининг таъзиясида "Кўзи очиқ кетган Достоним, мани кимга ташлаб кетдинг, хўжам! Зурёдсиз қолдим-ку, балам!" дея паст овозда пиқ-пиқ йиғларди.

Чунки Достон фотиҳа қилинган қизига ҳам уйлана олмай кетган эди.

Орадан йил ўтмай Саид Асрорхўжа ҳам яккаю ягона ўғлининг доғида оламдан ўтди.

Қулоқларингда бўлсин, болаларим, кимга осилсанглар осилинглар-у, лекин яккаю ягона худога осилманглар.

Неъмат, бу Амон журангни кўриб турасанми¹?

Катта шаҳарда бир-бирларингдан бохабар бўлиб юринглар. Ўзиям кам келадиган бўлди. Раҳматли отаси тирикликларида тез-тез келиб турайди. Худо гўрларини пурнур қилгур Сулаймонхўжа аломат одам эдилар-да. Ҳар жу-

1

Ёзвчи Омон Мухтор кўзда тутилмоқда.

мада у кишини йўқлаб турардим. Жудо чақ-чақи, кони ҳикмат эдилар.

Уша кишининг ҳикоя қилишларича, қадим-да шайх Мўмин деган бир зот ўтган эканлар. Оч-яланғоч, пою пиёда юриб Маккатуллони эллик марта ҳаж қилган эканлар. Яна бир куни ҳажга кетаётсалар йўлда туя минган бир кишини учратиб, "Қасн кетаяпсан?" деб сўрабдилар. У: "Ҳажга", дебди. "Онанг борми?" деб сўрабдилар шайх. "Бор", деб жавоб қилибди у. Шайх айтибдилар: "Бориб тез онангдан хабар ол". Туяли кимсанинг андак қайсарлиги бор экан, у кишига аён бўлиб, такрор: "Бор онангдан хабар ол, шунинг савобини пою пиёда эллик бор қилган ҳажимнинг савобига алмашаман", дебдилар.

Туяли киши изига қайтиб келса, тўқсон ёшли онаси рамақижон бўлиб, яккаю ягона ўғлининг йўлига кўз тикиб ётган экан, жони ширинини Ҳаққа топширибди.

Шундай қилиб, туя минган ўша кимса шайх Мўминнинг шарофатлари билан эллик ҳажнинг савобига дохил бўлган экан.

БЕМОРЛИК

— Э, қўй мани, кўп азоб берма. Емайман... Ғазал ўқиб бўлинди. Қани, қўлингни бер, тайлоғим... Бу дунёда энди қиладиган ишим қолмади. Бундай ўйлаб қарасам, отамдан кўп яшадим, онамдан кўп яшадим, акамдан кўп яшадим, синглимдан кўп яшадим, яккаю ягона укам бориди, уям бултур оламдан ўтди... Бўлди-да, энди, яна нима керак манга? Фақат, дуо қилинглар. Оллоҳ таоло имонимни басаломат қилсин...

— Ҳа, тақсир, яхши ётибсизми?
— Шукр.
— Мани танидингизми?
— Нега танимас эканман, Сиз Салими қаймоқда.
— Ҳа, маладес.

— Отажон, оғзингизни очинг, икки дона узум енг.
— Емайман...
— Келинг, йўқ деманг энди.
— Онажоним, барражоним, эрка қизим, қўй энди, мани кўп қийнама...
— Йўқ деманг, биттагина енг.

— Хўп... ана... уф... қалай, маладес бўл-
димми энди?

* * * * *

— Ҳа тақсир, яхши ётибсизми?

— Дептотми, Нёъмат?

— Ҳа, узлари.

— Садриддин... ҳо, Садриддин!¹

— Лаббай, тақсир?

— Агар мандан тез-тез хабар олиб турма-
сангиз, келгуси сайловда сизга овоз бермайман.

— Овоз бермасангиз ҳам дуо қилинг, тақсир.

— Илоҳо омин, сочим сари умр берсин,
икки дунёда кам бўлманг.

* * * * *

— Бобожон!

— Жоним, жоним! Дилбаржон...

— Бир тилим қовун ейсизми?

— Ҳай... бўлди, онажоним, барака топ,
икки дунёнг сероб бўлсин.

— Қолганини ҳам енг, бобожон.

— Бўлди, барражоним, худойим тақдир қил-
ган бўлса қолганини жаннатда ерман.

* * * * *

— Усто бобо!

— Ҳа-а.

— Қани, "Лоилоҳа иллоллоҳ", денг-чи.

¹ Садриддин Салим Бухорий — шоир, вилоят кенгашининг депутати.

— Хўп. " Лоилоҳа иллоллоҳу Муҳаммадин расуллоҳ". Бўлдимми?

— Баракалла.

— Ҳа жура, мани қариган деб ўйлаёпсизми? Худого шукр, ҳазор бор шукр, бақватман ҳали.

— Ўзингга шукр, парвардигор, берган ноз-неъматларингга шукр. художон, берган умринг, берган ҳар нафасинг. берган дардгиналаринг учун шукр, художон... Неъмат... шу ердами-сан, қўзим, бизларни раҳматли Чориқулбой ҳам қўзиларим, дерди. Қани, қўлингни бер, манга қара. Ҳаммаси намоздан кейин тугайди... Дастлаб Самад муаллимга хабар қўйинглар. Манга алифбони ўргатган. Жанозани ихтиёри-ни Кароматовга қўй. Амон келтирган ўзбекча Қуръонни домодинг Аҳматга бер, уқисин... Қоқиштувондан усто Нурбойни айттиринглар...

— Ахир, у киши...

— Э, э... гапимга қулоқ сол, ўзи ўлган бўлса, ўғли, ака-укалари бор... Шофирконга, усто Қудратга тилпон қилинглари... Теша бобога мошин юборинглари... Мандан ҳеч қўрқма... фақат омонатни соғ-омон Ҳаққа топшира олсам бўлди... Тана, ана шу тана қолади... Ҳеч нарсадан қўрқма... лаҳатга жасадимни ўзинг қўй, тайлоғим...

Ё қудратингдан, ҳаммаёқ сувми?... Майса-зорни кўропсанми?...

Ҳай дариг... ака... ака... акажо...он...

СЎНГИ ДУО

"Ҳалол меҳнат, беминнат тоат-ибодатдан кейин ҳар гал дуога қўл очганимда аввал юрагим сариеғдай эрирди, сўнг бутун вужудимга ҳарорат таралиб, кўзларимдан шавар-шавар ёш қуйиларди... Умр бўйи Яратгандан нимаки илтижо қилиб сўраган бўлсам, ҳаммасига эришдим. Бу дунёда ҳеч хорлик, зорлик кўрмадим. Мудом ёр-дўстларнинг иззат-икромиди, шогирдларим, қавм-қариндош, фарзандларимнинг ардоғида бўлдим. Энди бирдан-бир истагим шуки, Парвардигор икки дунёда имонимни басаломат қилса бўлгани...

Узоқ яшадим, беармон яшадим... Лекин бир гапни айтайми? Яшашдан тўймас экан киши. Зеро яшашдан тўйиш — Оллоҳнинг зикрини айтишдан тўхталиш эмасми? Яхши кўрган бандаси қанча кўп яшаса, Оллоҳга шунча сиғинган бўлади.

Кўп яшанглар, болаларим!"

МУНДАРИЖА

МУАЛЛИФДАН

3

БИР АСР ҲИКОЯТИ
(*Темирчидан Қолган тиллолар*)

5

БЕМОРЛИК

66

СУНГГИ ДУО

69

Неъмат Аминов

СКАЗАНИЯ ОДНОГО ВЕКА

На узбекском языке

Издательство "Ўзбекистон" — 1995
700129, Ташкент, ул. Навои, 30.

Бадий муҳаррир — А. Соибназаров
Тех. муҳаррир — М. Хўжамқулова
Мусаҳҳиҳ С. Тоҳирова

Теринга берилди 25.07.95. Босишга рухсат этилди
12.09.95. Бичими 70x90¹/32. Юқори босма усулида босил-
ди. Гарнитура "Гаймс". Шартли босма табоқ 2,63.
Пашр табоғи 2.38. Тиражи 10000. Буюртма № 979
Баҳоси шартнома асосида.

"Ўзбекистон" нашриёти, 700129, Тошкент, Навоий, 30.
Пашр № 177-95

Оригинал-макет масъулияти чекланган
"Ношир" жамияти техникавий ва
программавий воситалар базасида тайёрланиб,
Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитаси
Тошкент рангли босма фабрикасида босилди.
700128, Тошкент, У. Юсупов кўчаси, 86.

Аминов Насмат.

Бир аср ҳикояти: (Темирчидан қолган тиллолар).— Т.: Ўзбекистон, 1995.— 72 б.

№ 643-95

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон
Республикасининг давлат кутубхонаси

"ЎЗБЕКИСТОН"

ТЕШУРУВДАН
ҚОЛГАН
ТУЛЛОЛАР